

П. М. БЕРЕГОВИЙ

**РОСЛИННІСТЬ ЗАПЛАВИННИ р. ПСЛА В МЕЖАХ
 ПІВДЕННОГО ЛІОСТЕПУ**

Вступ

Розвиткові тваринництва наша держава приділяє велику увагу. Без відповідної кормової бази це важливe державне завдання не може бути виконане. Зростанню поголів'я в тваринницьких фермах колгоспів і радгоспів мусить передувати відповідне поліпшення сталої кормової бази. В нашему соціалістичному господарстві збільшення кормових ресурсів іде за рахунок поліпшення природних кормових земель — сіножатій і пасовищ, а також за рахунок поширення їх площи.

Велика площа природних кормових угідь на території України припадає на заплавини річок. Заплавні луки з оптимальним зволоженням на лучних, добре задернілих ґрунтах дають врожай 30—35 цнт з гектара; на високих горбкуватих луках заплавин ця цифра знижується до 5—12 цнт. Як доводять дослідні лугові станції, корінним поліпшенням луків можна збільшити їх урожайність до 100 цнт на гектар. Вказана цифра не є остаточною: практика стахановців соціалістичного сільського господарства показує, що наші можливості щодо піднесення врожайності кормових угідь — безмежні.

Для збільшення продуктивності природних угідь, для організації травопільної системи сівозмінів в колгоспних господарствах, для штучного залуження сотень тисяч гектарів пасовищ і сіножатей, які утворюються внаслідок великих зрошувальних систем південно-східних областей СРСР, вже сьогодні потрібна необмежена кількість насіння кормових трав. В заплавинах річок часто зустрічаються масиви майже чистих заростей таких цінних кормових рослин, як китник лучний, тонконіг лучний, костиця лучна, горошок горобинний тощо. Організація збору насіння кормових рослин на природних сіножатях є одним з першочергових завдань наших колгоспів і радгоспів.

Постанова партії і уряду про організацію полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмінів, будівництво ставів і водойм для забезпечення високих і сталих урожаїв у степових і лісостепових районах Європейської частини СРСР зобов'язує колгоспи і радгоспи, науково-дослідні установи лісівництва і сільського господарства і всю радянську громадськість мобілізувати всі можливі ресурси посадкового матеріалу (насіння, садженці, черенки) і доцільно використати їх для лісних насаджень.

В комплексі міроприємств, направлених на боротьбу з посухами і суховіями, на піднесення врожайності у степових і лісостепових районах СРСР, чільне місце посідає заливення долин річок. В заплавинах серед-

Відповідальний редактор

проф. Д. П. ПРОЦЕНКО.

РІДКОСТЬ БІБЛІОТЕКА
 СРСР
 № 0144833

ніх рік південного сходу Української РСР збереглися чималі площі лісів. Вивчення їх видового складу дає нам можливість раціонально використати ресурси садівного матеріалу для створення лісових розсадників.

В заплавинах річок значне поширення мають лозняки, вербові ліси, осокорники. Не можна переоцінити значення лозняків, які, поновлюючись природним шляхом, закріплюють алювіальні піски в заплавинах.

Осокі і верба належать до перспективних лісових порід заплавних угідь. Невибагливі до ґрунту, породи ці вже на 25—30 році стають придатними для використання їх деревини в колгоспному будівництві. Особливого значення набувають вони в південних малолісних районах Української РСР.

Спеціальних праць, присвячених геоботанічному опису заплавини р. Псла, в літературі немає. Відомо ряд монографій, збірників, де окремі розділи висвітлюють орогідрографічні дані басейну р. Псла чи флори його заплавини.

Роботи П. В. Отоцького (19), М. І. Максимовича (16) в стислій формі подають відомості про поверхневі відклади, в яких формувалась долина р. Псла. Відомості про геологічну будову Лівобережжя Української РСР і його орографію в одній із своїх праць подає В. Г. Бондарчук (7).

А. Н. Краснов (14) в своїй роботі «Ботанико-географический очерк Полтавской губернии» декілька рядків приділяє стислій характеристиці екологічних умов різних типів луків, доповнюючи її списками рослин. В цій праці автор проводить аналогію між фітоценозами степів і високих лугів заплавин.

Деякі відомості про флору заплавини р. Псла знаходимо також в працях Августиновича (1), О. Роговича (23), І. Шмальгаузена (27), Г. Ширяєва.

В роботі «Рослинність заплавини р. Псла в межах південного Лісостепу» подана характеристика основних рослинних угруповань заплавних лісів і луків, а також екологічних умов, в яких формувались ці угіддя. В основу роботи автором покладені матеріали геоботанічних обстежень заплавини р. Псла, проведених влітку 1932, 1946, 1947 років.

Орогідрографія басейну р. Псла

Рельєф. Вододільне плато Середньо-Російської височини між Обоянню, Щиграми і Белгородом окремими своїми точками підноситься до 255,6 м над рівнем моря. Численні глибокі яри, що перерізають плато в різних напрямках, чергуються з балками, широкими долинами і скелястими виступами нерозмитих піднесених точок.

На порівнюючи невеликих розмірів території цього плато беруть початок річки Сейм, Псьол, Ворскла та Дінець. Всі вони в декількох напрямках проходять південно-західним краєм Середньо-Російської височини і, перетинаючи Наддніпрянську лівобережну низовину, несуть води у Дніпро.

Своїм південно-західним краєм Середньо-Російська височина, поступово знижуючись, переходить в Наддніпрянську лівобережну низовину. Найвищі точки лівобережної низовини не перевищують 200 м над рівнем моря, найбільше знижена частина її опускається до 100 м.

Островами підносяться окремі горби сіл Остап'є Голтви, Манжелії; крім їх форми, цікаве досить високе залягання тут третинних відкладів;

на підставі цього можна вважати встановленим, що утворення горбів — результат не тільки денудаційних процесів, а й тектонічних (Бондарчук, 1947). Балки в межах Лівобережжя трапляються дуже часто, вони бувають глибоко врізані. В головніших балках спостерігаються численні яри, зсуви. Особливо ускладнений рельєф на вододілі між притоками р. Псла і р. Ворскли, де відкриті долини та яри розчленовують плато до окремих островоподібних горбів. Подібну картину спостерігаємо також на вододілі р. Хорола і р. Псла. Долини річок лівобережніх притоків Дніпра досить широкі й простягаються з північного сходу на південний захід.

Свій початок р. Псьол, як уже зазначалось, бере на вододілі Середньо-Російської височини в Обоянському районі, Курської області. До злиття з Дніпром, Псьол проходить через Сумську і Полтавську області.

На території Полтавської області р. Псьол утворює два великих коліна: перший поворот — на схід, між селами Ковалівкою і Яреськами, другий — на захід, між селами Устивищею і Голтвою. Часто причиною зміни напрямку ріки є скелясті виступи горбів з більш твердими гірськими породами; прикладом цього може бути гора Голтва, що змушує Псьол спочатку круто повернути на схід, а потім на південний захід, щоб зайняти положення основного напрямку.

Долина Псла асиметрична: лівий берег крутій і високий, тоді як правий низький і далеко відходить від річки. Винятком є відрізок його шляху від с. В. Сорочинець і до с. Устивиці, де правий берег низький, вкритий рухливими пісками, тоді як лівий на цьому ж відрізку енергійно підминається водами Псла. Починаючи від с. Ковалівки і до с. Яресьок лівий берег крутій, високий і підходить близько до річки. В с. Яреськах високий берег швидко знижується і переходить в піщані горби. Сам Псьол тече на праву сторону заплави, і вже коло с. Злодіївки правий високий берег обривається над річкою; починаючи від цього поворотного пункту і до самого Дніпра, Псьол весь час держиться правого берега.

Натрапляючи на піщані породи основних берегів, Псьол швидко розмиває їх, переносить і відкладає на протилежному низькому лівому березі. Великі площи алювіальних пісків знаходимо в районі населених пунктів: Гадяч, між Сорочинцями і Матюшковою, проти с. Яресьок, м. Решетилівки, Білоцерківки Остап'я, Омельника. Частина дюа (Гадяч, Яреськи) закріплена насадженнями сосни. Відносно великі спади води в річці і значний процент піску в відкладах алювію не сприяють утворенню боліт, яких в заплавині Псла мало. Круті береги Псла порізані численними короткими й глибокими ярами. Весняні потоки талої води, багаті опадами, зливи влітку невтомно розмивають корінний берег, утворюють нові яри, багато тисяч кубометрів землі виносять в річку. Немалу роботу в руйнуванні корінного берега проводить і сама річка. Потужні потоки води, особливо в час весняних паводків, крок за кроком підминають стрімкі береги, поки лавина гірської породи від власної ваги не рушиться вниз.

Колгоспники с. Плавні, Козельщанського району, розповідали про випадок, який стався в червні місяці 1928 року на Пслі, недалеко від села. Скеля, що висіла над водою, з шумом упала в річку і перегатила її; за декілька хвилин вода Псла виступила з берегів, розливаючись по луках, підхопила покоси сіна, худобу, вози. Тільки на другий день вода розчистила собі дорогу і вернулась в свої береги.

Гірські породи, в яких формувалась долина Псла, не створювали особливих перешкод на всьому шляху. Оголені стрімкі кручі над Пслом, що місцями досягають 40—50 м, вказують на їх будову. Під лесом заховані нашарування пісків третинної системи, нижче відкладені зеленувато-сірі глауконітові піски, ще нижче — мергель і крейда. Виміті поклади крейди зустрічаються коло м. Сум. Виходи більш давніх порід ґраніту по Пслу виявлені в районі м. Манжелія. Правий берег найбільше багатий пісками, які легко піддаються розмиву, виносу і сортуванню. Шишають горби, підмиті річкою, утворюють вражіння гір, особливо високі шпилі на правому березі Псла коло населених пунктів — Гадяч, Манжелія, Омельник, Шишаки.

Круті береги річки в більшості вкриті лісами, чагарниками, які не тільки прикрашають ці береги, але й оберігають їх від ерозії.

На своєму шляху р. Псьоль приймає декілька притоків. Так, з лівого боку в Псьоль вливаються річки Лютенка, Грунь-Ташань, Голтва, з правого — найбільша з приток — р. Хорол. В минулому Хорол був притокою Дніпра. В пізніші часи Хорол в нижній течії повернув в південно-східному напрямку, внаслідок того, що його воду перехопив доплив Псла.

Хімічний склад води Хоролу значно різниеться від води Псла. Снігові, дощові і джерельні води Хоролу виносять багато рошинів хлоридо-сульфатних солів, як з поверхні розорених земель, так і з підгрунтових шарів.

Крім того, долина р. Хорола в значній мірі заболочена, що також позначається на хімічному складі і смакових якостях її. Дуже заболочена також і р. Голтва, середня частина її цілком вкрилась болотами; тільки під час весняних розливів і літніх паводків на заболочених місцях помітний рух води. Водозбір р. Голтви також багатий хлоридо-сульфатними та карбонатними солями.

Рівень води в р. Пслі протягом року міняється часто. Найбільш високого рівня досягає вода під час весняних паводків; від грозових дощів літом р. Псьоль також виступає з берегів. Меженного рівня води Псла досягають в другій половині літа; в цей час відкривається багато бродів через річку. Піщане дно Псла робить його більше доступним для переїздів.

Принадло красивою стає заплавина р. Псла на початку літа перед косовицею: широка долина зеленим килимом простягається на сотні кілометрів, здаля вона здається світлозеленою. Темнозеленим вінком лісів і чагарників оповиті круті береги річки. Іноді велетенські дуби, верби чи берести з пишними шапками темнозелених крон стоять поодиноко на лугах. Срібною стрічкою в'ється річка, широкі плеса старниць, озер змінюються білувато-жовтими плямами намитого піску. Лівий берег низький, заболочені місця його вкриваються часто вільшняками чи заростями очерету.

Клімат. Без сніжних зим, характерних для більшої частини СРСР, у нас не було б і весняних паводків, і широких річкових долин з прекрасними лугами, що є найбільш цінним кормовим фондом СРСР (Шенніков, 1938).

Цілком зрозуміло, що, крім сніжних зим, є ще багато причин, які обумовлюють формування заплавини, бо той самий сніг буде розставати на відкритих плацкорних рівнинах значно скоріше, ніж в яружній місцевості, в свою чергу — в лісі процес розставання ще повільніший. На

непромерзлій землі снігові води проникають в ґрунт і попадають в річку іншими шляхами і повільнішими темпами. Не тільки снігова вода приходить до затоплення заплавини річки, зливні дощі теж часто бувають причиною літніх паводків.

Акумуляція снігових опадів та їх танення тісно пов'язані з другим важливим чинником — температурою. Досить декількох дружніх весняних днів з теплими дощами і вітрами, щоб навіть великі запаси снігу розтали і талі води попливли в долині річок, тоді як затяжистої холодної весни сніг зникає без «шуму».

Справжня весна настає в останніх числах березня чи на початку квітня. В гирлі р. Псла лід скресає в кінці березня — на початку квітня, в його верхів'ях — на 8—10 днів пізніше. Замерзає вода в Пслі в районі м. Суми в другій половині листопаду, коло м. Кременчука — на початку грудня.

В районі водозбору Псла річна кількість опадів наближається до 500 мм, з деяким зменшенням на південь і відхиленням в сторону збільшення на північ.

Характерною особливістю літніх опадів Лісостепу є значна кількість злив, що приводить до паводків річок літом. Грозові дощі з градом бувають в серединому лівці або тричі на рік. Сніговий настил в районі м. Сум дорівнює 30—40 см, в районі м. Кременчука — 20—25 см.

Як вказують дані переходу T_0 , весна на території басейну Псла приходить швидко. Теплі вітри з дощами ищать сніг на відкритих місцях за 5—6 днів; трохи довше затримується сніг по балках, ярах та лісах.

Тумани на досліджуваній території протягом всього року бувають рідко. Середня річна кількість днів з туманами дорівнює 37, із яких до 30 днів припадає на осінь і зиму.

Грунти. Найбільш поширеним типом ґрунту водозбору Псла є малогумусні глибокі чорноземи. Вони займають середню частину басейну; на схід межі цього масиву йдуть рівнобіжно долини Ворскли, на захід від Псла, з невеликими переривами, до терасових знижень Десни. Піднесене плато розчленоване глибокими крутосхилими ярами, долинами річок, долинами відкритих водостоків. Характерною ознакою цих ґрунтів є грубий гумусовий шар; гумусове забарвлення помітне на глибині 125 см. Верхній позем ґрунту має дрібнозернисту структуру. Горотворча порода — суглинковий лес.

Описаний тип ґрунту, що зберіг незмінними свої первісні природні ознаки, зустрічається на державному степовому заповіднику — Михайлівська цілина (Сумська область).

По характеру рослинності Михайлівська цілина віднесена до різно-травно-широколистяних степів, з домінуванням у травостої тирси — *Stipa capillata*, тимофійки — *Phleum pratensis*, пирю звичайного — *Agrostis capillaris*, осоки низької — *Carex humilis*, гадючки — *Filipendula hexapetala*, залізняка бульбистого — *Phlomis tuberosa*.

Окремими плямами серед описаного типу ґрунтів вододільних плато зустрічаються середньо-підзолисті супіскові та легко-суглинкові ґрунти; частіше всього вони бувають вкриті лісом.

Більше лісових масивів збереглося в північно-східній частині басейну Псла, менше — в правобережній його частині. В лісах переважають листяні породи: дуб — *Quercus robur*, клен звичайний — *Acer platanoides*, ясен звичайний — *Fraxinus excelsior*, в'яз — *Ulmus laevis*.

берест — *Ulmus foliacea*. В підліску знаходимо в цих лісах чорноклен — *Acer tataricum*, ліщину — *Corylus Avellana*. Трав'янистий ярус складають, головним чином, такі види: ряст повний — *Corydalis solida*, жаб'яче зілля — *Anemone ranunculoides*, копитень — *Azazum europeum*, яглиця — *Aegopodium podagraria*, конвалія — *Convallaria majalis*. Добре виявлене типовість такого лісу в Бескучанській дачі, Тростянецького лісхозу, Сумської області. В цьому лісі зберіглися велетенські трьохсотлітні дуби до 40 метрів висоти і 2 метри в поперечнику. Як зазначає А. Краснов (1894), в північно-східній частині басейну р. Псла граб відсутній, в лівобережній його частині (в верхів'ї р. Голтви) граб зустрічається поодинокими деревами; більш помітна участь граба в деревному ярусі вододільних лісів між Ворсклою і Пелом. Крім широколистяних лісів, зустрічаються і соснові насадження.

На третій терасі долини Псла переважають чорноземи з гумусовим горизонтом до 75 см, ґрунтотворча порода — глибокий лесовий позем. На розораній рівнині третьої тераси лісів лишилось мало. Рештки степової рослинності збереглися на високих могилах, кладовищах. Основу рослинних асоціацій тут складає: тирса — *Stipa capillata*, типчина — *Festuca sulcata*, пирій-житняк — *Agropyrum cristatum*, черевичник — *Potentilla argentea*, вероніка колосиста — *Veronica spicata*.

В південній частині басейну р. Псла піднесені плато чергуються з замкненими незначного заглиблення подами, які часто бувають засолені. Коли талі води цих долин підсихають, мастикий ґрунт їх вкривається інтенсивно чорною поволокою з білою присипкою хлоридних чи карбонатних солів на поверхні.

В другій половині літа на солончаках з'являється галофітна рослинність: покісниця скручена — *Atropis convoluta*, камфорник річний — *Camphorosma appiit*, подорожник приморський — *Plantago salsa*, солянка — *Salicornia herbacea*, содник — *Sueda maritima*.

Солонці, що знаходяться в комплексі з солончаками і займають за рельєфом вищі місця, добре задерновані; найбільше поширені тут: кипарій звичайний — *Agropyrum repens*, типчина — *Festuca sulcata*, тонконог лічкий — *Poa pratensis*, оман заболоточний — *Juncus britanica* та інші.

В більш глибоких, замкнених долинах сточні води утворюють озера (лимани). Вода в них солона, не пересихає — краї берегів зрідка вкриті кугою сизою — *Scirpus tabernaemontani*. В південній частині басейну солонці і солончаки поширені й на другій терасі Псла.

Торфово-болотні ґрунти на досліджуваній території зустрічаються мало. Їх утворення обумовлене, головним чином, повільним рухом води дрібних річок.

На другій терасі переважають піщані і легко-супішані ґрунти; задернення їх слабе. Типовими рослинами для цих ґрунтів є пирій звичайний — *Agropyrum terens*, деревій звичайний — *Achillea millefolium*, гибіскавка — *Berteroa incana*, кмін — *Gnaphalium aleppicum*, гвоздики змінні — *Dianthus polymorphus*. Місцями на скрайках другої тераси зустрічаються голі рухливі піски, що завдають шкоди сільському господарству. Значна частина площа цих пісків вкрита боровими лісами.

Тепер подаємо характеристику лучних ґрунтів заплавини р. Псла. Генезис цих ґрунтів обумовлюється факторами, властивими саме для заплавини. «В поймах рек встречаем столкновение двух сил: реки и водо-аэздела. Ослабление аллювиальных факторов влечет за собой усиление гидравлических и наоборот. Поэтому любой участок поймы отражает в своем

почвенно-растительном покрове всю сложную изменчивость этих двух борющихся сил» (Еленевський, 1936).

В середній і нижній своїй частині Псьол має досить широку і добре вироблену заплавину. Ширина заплавини річки від високого корінного берега до уступів другої тераси місцями доходить 4 км, в нижній частині Псла між селами Безбородівка—Деркачі, Івки—Підрудне ширина заплавини досягає 5 км. Ширину заплавини в 2—3 км Псьол має на своєму шляху в багатьох точках.

Частіше всього досить великі площі лугів знаходимо на лівій частині заплавини, тоді як невеликі площі правої сторони заплавини бувають вкриті лісом.

Швидкість руху води тісно пов'язана з важливим явищем в житті річки — її алювіальністю. Механічні частки алювію по їх вазі сортується і відкладаються в заплавні річки: більше до річища — крупнозернистий пісок, далі — дрібніші мулясті частки, близько алювіального берега — найдрібніші розпилені рештки органічних і мінеральних частин.

Особливості формування заплавини річки позначаються на її морфологічній будові, хімічному складові відкладеного матеріалу та грунтостворчих процесах. Зональність заплавини досить добре виявлена як середній, так і нижній частині Пела.

Приrusлова частина заплавини позначається в першу чергу своїми морфологічними ознаками: досить помітні вузькі гриви з свіжим відкладеним алювіальним піском чергаються з міжгривними зниженнями, водориями, лійковидної форми ямами, заповненими водою, високими горбами чи високопіднесеними рівними площинами. Рельєфність горбуває приrusлової частини швидко затухає в напрямку центральної заплавини. Ерозійні і акумулятивні процеси в приrusловій частині заплавини проходять досить енергійно, алювіальні відкладення в окремих місцях досягають 2—5 см, в міжгривних зниженнях між деревами і кущами зустрічаються відкладення в 15—20 см; алювій складається тут з крупної фракції піску і незначної домішки пилуватих часток.

В приусловій частині заплавини найбільш поширені дернові і дерново-підзолисті ґрунти. Субстрат дернових ґрунтів — це піщаний алювій, який поновлюється щорічно седиментаційними процесами. Займаючи за рельєфом високі місця, близькі від річки, ґрунти, добре дерновані, забезпечені аерацією, влітку тут рослинність відчуває нестачу води. Дощі легко проникають через ці ґрунти, вимиваючи поживні речовини, яких і без того мало в цих ґрунтах.

Рельєф центральної частини заплавини злегка хвилястий з малопомітними переходами до неглибоких подів. Стариця, озер в середній течії Псла мало, іноді зустрічаються лійкуваті зниження, де весняні води затримуються до середини літа; алювіальні процеси тут значно менші. Повеневі води, вихопившись на широкі простори лугової рівнини, стають повільнішими, ерозійна діяльність їх майже непомітна. Алювій щорічно випадає тонким малопомітним шаром в 2–3 мм пилувато-мулясті частки. Мулясті частки мінерального і органічного походження багаті поживними речовинами. Тонкий шар алювію досить швидко зсипається грунтом, вкривається дерниною і в кінці літа стає непомітним. Грунти — дернові на алювіальному піску чи лесі. Структура ґрунту дрібнозерниста. Зволоження нормальне протягом літа за рахунок грунтової води та атмосферних опадів. Грунтова вода знаходитьться на глибині 1–2,5 м. Багатий поживними речовинами намулок, який відкладає

дається щороку в центральній частині заплавини, оптимальне зволоження, майже нормальна аерація забезпечують високі врожаї доброго сіна. Зниження подів центральної частини заплавини мають важкуючі грунти з отлеєним горизонтом, обмін газів утруднений, помітне заболочення. В нижній течії центральної частини заплавини річки кількість заболочених грунтів більша.

Притерасна частина заплавини Псла характерна зниженими лужками, які часто переходят в очеретово-осокові болотні луги або вільхові ліси. За рельєфом це самі низькі місця заплавини Псла. Осідання алювію в цій частині заплавини виявляється в відкладенні тонкого шару (0,3—3 мм) мулястих мінеральних і органічних часток.

Грунти притерасної зони важкі, отлеєні й часто заболочені. Грунтові води підносяться близько до поверхні (0,5—1 м), сток води не завжди забезпечений, аерація майже відсутня. Найбільш поширені тут мулясто-болотні, менше торфово-болотні грунти.

Поряд з вказанними вище грунтами на більш піднесеніх за рельєфом ділянках зустрічаються дернові грунти з отлеєним горизонтом.

Делювіальні і грунтові води виносять у притерасну зону розчинні карбонатних і сульфатно-галоїдних солів, які осідають на притерасних грунтах. Слабо виявлено карбонатність знижених притерасних грунтів в середній частині Псла. В нижній частині Псла в районі сіл Н.-Мануйлівка, Піски, Книшівка солончакові грунти зустрічаються на значно більших площах.

ХАРАКТЕРИСТИКА РОСЛИННОГО ВКРІТТЯ

Лісова та чагарникова рослинність заплавини

Екологічні умови росту лісів в заплавині Псла мають свої особливості, які не зустрічаються на вододільних плато. Періодичні розливи річки весною, пересихання грунтів літом, особливо на високих горбах прирічкової частини, створюють своєрідний водний режим для лісової рослинності. Повеневі води, зрошуючи землю, приносять алювій, що має в собі багаті запаси зольних і органічних речовин.

Аеробні процеси в грунтах на час розливу річки затухають, а часом припиняються цілком; до нормального газообміну грунти заплавини повертаються не зразу ж після просихання їх від повені.

В значній мірі на формуванні лісу позначається активна ерозійна діяльність Псла та його алювіальність. На розмитих берегах Псла досить звичайні явища: повалені дерева заносяться піском, і тут же на відкладеному алювію близько води з'являються молоді гони верб і осокорів.

Лісова та чагарникова рослинність середньої течії заплавини Псла займає до 35% всієї площи заплавини, в нижній течії площа під лісом зменшується, але не набагато. Помітні деякі зміни в процентному співвідношенні основних компонентів лісових асоціацій середньої і нижньої течії Псла.

За рельєфом ліси займають переважно прирічкову погорблену частину заплавини. Більш пологі береги бувають вкриті верболозами. Групи дерев оточують не тільки сучасні річища Псла, часто вони збері-

гаються коло стариць, саг, озер — решток колишнього старого шляху річки. Більші площи лісів Псьол має на правому березі. Лівий берег заплавини рясніше вкритий луками.

З прирічкових піднятих горбів часто-густо ліс широким масивом переходить до корінного берега річки, який теж буває вкритий лісом чи чагарниками.

За останні два-три століття ліси заплавини зазнали великих змін, площа їх катастрофічно зменшилась. Відомі випадки в недалекому минулому, коли великі землевласники поповнювали свій бюджет за рахунок знищенні великих масивів заплавних лісів, що належали їм. Коли врахувати те, що цінніші породи дерев, такі як дуб, мають незначне природне поширення в заплавині, то стає ясно, що їх процент в древостоях зменшився. Поховані глибоко під нашаруванням алювію в різних частинах заплавини річки рештки дерев, значні масиви чагарників, до складу яких часто входить і дуб, поодинокі старезні дерева, розкидані по заплавині, опідзолені грунти — стверджують думку, що площа лісів у заплавині була більшою.

Ліси заплавини виступають одним з основних чинників формування долини Псла. Підступаючи близько до русла річки, ліс приймає на себе перший натиск повеневих вод, зменшує швидкість їх руху, змінює напрямок цих потоків, сприяє осіданню основної маси алювію.

В районі села Матюшовки на підвищенні, майже рівній території прирічкової частини заплавини нам доводилося спостерігати за кожним деревом — узькими довгими гравіями відкладався алювіальний пісок з значним процентом мулу. Висота гравік в окремих місцях досягала 25—30 см. Акумульований алювій під наметом лісу лишається на місці.

В заплавині Псла найбільш поширені: вільха, осика, осокор, верба, тополя біла, в'яз, берест, дуб. Добре почивають себе в заплавині верба, осокор, вільха, гірше в'яз, берест, дуб. В'яз і берест часто вже в 40—50 років починають усихати. Проф. Погребняк (1944) вважає, що основною причиною масового усихання береста, в'яза в заплавинах річок є пересихання заплавних грунтів в середині літа.

Останні часи лісгоспи почали практикувати насадження сосни в заплавині Псла одержані хороші насінілки, повінь річки не перешкоджає нормальному розвиткові молодих рослин.

Господарче значення лісів, особливо в степовій зоні, дуже велике. Дотримуючись схеми проф. П. С. Погребняка, лісову та чагарникову рослинність заплавини Псла поділяємо на: лозняки, вербові ліси, осокорові ліси, в'язові ліси, дубові ліси, вільхові ліси.

ЛОЗНЯКИ

Грубі алювіальні піщані наноси Псьол відкладає при самому березі, утворюючи коси, острівці, гравії. Іноді велика кількість відкладеного піску створює досить високі горби; за площею вони становлять незначний процент.

Звільнюючись від води, піски ці швидко підсихають і починають розвіватись. На звільненому від води і вигрітому сонцем алювію досить часто з'являється кремена волохата — *Petasites spurius*, а між нею молоді гони шелюги — *Salix acutifolia*, білоталу — *Salix triandra*, верби кошикарської — *Salix viminalis*. Коли в найближчі наступні роки пове-

нева вода не зруйнує утворених нею алювіальних відкладень, лозняки закріплються.

Поширюючись вегетативним способом, верболози одночасно стають меліораторами піщаних бургів. Скріплюючи їх своєю кореневою системою, верболози оберігають ці піски не тільки від вітру, а й ерозійної діяльності річки. Одночасно кущі верболозів сприяють дальнішій акумуляції алювію, а значить і піднесення в цьому місці берегів річки.

Найбільш типовими асоціаціями будуть:

а) **Білотал + верба кошикарська** — *Salix triandra*+*Salix viminalis*. За рельєфом займає знижені місця близько річки, стариць; легко переносить довге стояння повеневої води. Повеневі води весняного розливу й літніх паводків щорічно відкладають тут багато мінерального й органічного мулу. Шар намулу за один рік досягає 3—5 см. Аеробні процеси затримуються розливами річки. Протягом всього літа ґрунти зволожені надмірно.

Білотал — *Salix triandra* — разом з вербою кошикарською — *Salix viminalis* — поширений незначними площинами. Названі два види верболозів складають перший ярус асоціації, що досягає 3—4 м, проекційна повнота — 60—75%. Числове співвідношення їх участі в асоціації не залишається постійним: в деяких місцях едифікатором асоціації стає одна *Salix triandra*, в інших, навпаки, її місце заступає *Salix viminalis*. Іноді в перший ярус вклиниється очерет — *Phragmites communis*. В другому зіллястому ярусі переважають водолюби, що оселяються на багатьох пожитках мулістих ґрунтах: сусак — *Bumomus umbellatus*, череда звичайна — *Bidens tripartita*, частуха — *Alisma plantago aquatica*, іноді куртинами виступає осока різучка — *Carex gracilis* і досить часто із злаків — мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonifera*.

б) **Верба червона — куничник** — *Salix purpurea* — *Calamagrostis epigeios*. Займає вищі, менше зволожені піщані береги Псла, ніж попередня асоціація. Мулістих часток тут осідає менше.

В першому ярусі верба червона зростає розкидано великими кущами, місцями кущі зближаються в суцільну зарость, висота ярусу 4 м, вкриття — 40—50%. В другому ярусі найбільше поширений куничник — *Calamagrostis epigeios*, рідше метлюг — *Apera Spica-venti*.

в) **Шелюга — куничник** — *Salix acutifolia* — *Calamagrostis epigeios*. Названа асоціація мириться з ґрунтами, де зволоження буває (особливо серед літа) явно недостатнім. Селиться на відкритих одвіяніх пісках гравіїв. Шелюга — *Salix acutifolia* створює перший ярус і поширена кущами, суцільні зарости її зустрічаються в заплавині Псла досить рідко; покриття складає 25—30%. Травистий ярус представлений в цій асоціації більно. Із злаків знаходимо тут куничник — *Calamagrostis epigeios*, гусятник волосистий — *Eragrostis pilosa*, із різnotравних — пушняк — *Erigeron canadensis*, щавель гороб'ячий — *Rumex acetosella*.

Лозняки займають в заплавині Псла незначну площину, до цього їх більше в нижній течії Псла, ніж в середній. Значно більший процент площин пісків Псла ще не закріплено, легко піддається розмиву і еоловим процесам.

Не дивлячись на важливe господарче значення лозняків, дogleд за ними з боку колгоспів, лісохороні не забезпечений як слід. Худоба, заходячи в верболози, пожитку собі там не знаходить, а тільки калічить рослини, розбиває тут ще неокріпшу дернину і приводить до збільшення площин непридатних земель.

ВЕРБОВІ ЛІСИ

Природне розселення вербових насаджень в заплавині Псла поєднане з надмірним зволоженням багатьох мулістим алювієм ґрунтів. Площа вербових лісів, як і попереднього типу, в заплавині річки не значна, без чітко позначеніх меж виділу, місцями переходить в зовсім рідкий ліс до поодиноких дерев, між якими формується луг; на більш високих за рельєфом місцях, з значними піщаними наносами, в вербових лісах стає помітна участь осокора і тополі білої.

Окремими групами дерев верба зустрічається по днищах замулених і висохлих стариць, озер в центральній частині заплавини; в прибережній частиніколо населених пунктів верба трапляється часто, але це є переважно штучні насадження.

Вербові ліси вже на 30—40 році життя дають деревину, придатню для колгоспного і радгоспного будівництва, для виготовлення дерев'яної посуди хатнього вжитку. Значними сушільними масивами вербові ліси зустрічаються в заплавині Псла коло населених пунктів Мануйлівки, Пісок, Н. Вакулівки, Голтви.

Типовими асоціаціями будуть:

а) **Верба біла + осока-різучка** — *Salix alba*+*Carex gracilis*. Майже чисті вербові ліси на дні підсихаючих стариць, схилах озер. Змикання крон дає 55%; в цьому ярусі є поодинокі дерева тополі білої — *Populus alba*, осики — *P. tremula*.

Підлісок часто буває відсутній, зустрічається іноді білотал — *Salix triandra*, окремими кущами.

Злаки представлені тут декількома видами, але вкриття кожного з них не перевищує одного процента.

Із осок виділяється значно більшим процентом вкриття осока-різучка — *Carex gracilis*. Бобові представлені в асоціації трьома видами: лядвенцем звичайним — *Lotus corniculatus*, люцерною-хмелем — *Medicago lupulina*, конюшиною білою — *Trifolium repens*, поширення кожного із них дуже мізерне.

Різnotравна група представлена значною кількістю видів, проте теж частіше поодинокими рослинами; частина з них, як-от: частуха — *Alisma plantago aquatica*, череда звичайна — *Bidens tripartita*, сусак — *Bumomus umbellatus*, чихавка — *Ptarmica vulgaris* зустрічаються на цих ґрунтах відповідні для них умови; другу частину складають бур'яни, що попали сюди випадково: осот польовий — *Cirsium arvense*, берізка польова — *Convolvulus arvensis*, кудрявець — *Descurainia Sophia*, пушняк — *Erigeron canadensis*.

б) **Верба біла + осокор** — *Salix alba*+*Populus nigra*. Внаслідок селективних процесів в вербових лісах часом осідає багато піску. Протягом декількох років так багато відкладається піщаного алювію, що зразу міняється умови місцевиростання, ґрунт біdnіє на поживні речовини, стає менше зволоженим, посилюється аерація. Створюються сприятливі умови для тополі білої — *Populus alba*, осокора — *Populus nigra*, осики — *Populus tremula*.

Висота першого яруса наведеної асоціації доходить до 16—18 м, змикання крон досягає 60%. До верби білої в деревному ярусі домішуються осокор, осика.

В травистому ярусі кількість видів велика, проте загальний процент вкриття не більше 5—8%. Більш помітна роль в цьому ярусі пирію звичайного — *Agropyrum repens*, бекманії звичайної — *Beckmannia egertsonii*.

eliformis, череди звичайної — *Bidens tripartita*, частухи — *Alisma plantago-aquatica*, кремени волохатої — *Petasites spurius*, деревію звичайного — *Achillea millefolium*.

Водолюби, характерні для попередньої асоціації, ще лишаються, але поряд з ними з'являється ксерофільна рослинність — *Achillea millefolium*, *Erigeron canadensis*.

Як і в попередній асоціації, тут спостерігається багато випадкових рослин.

Типовими сопутниками вербових лісів в зеллястому ярусі маємо: молочак польовий — *Sonchus arvensis*, шоломницю звичайну — *Scutellaria galericulata*, кунічник — *Calamagrostis epigeios*, кремену волохату — *Petasites spurius*. Два останні види є типовими саме для описаної асоціації, де є помітним відкладання алювіального піску.

Господарчої цінності травистий ярус тут не має.

ОСОКОРОВІ ЛІСИ

Як і вербові, осокорові ліси тісно пов'язані з діяльністю частиною заплавини Псла. Особливість тополевих насаджень полягає в тому, що вони люблять добре дреновані ґрунти і миряться з їх біdnістю на по живні речовини. Саме цим і пояснюється їх поширення на піщаних і супіщаних ґрунтах; тут вони виходять за межі конкуренції з іншими деревинами формами рослин заплавини річки.

Тільки крайні точки рельєфу прирусової зони заплавини (близько води і на високих тривах) не заселюються осокорниками. Молоді тополі, що з'явилися з насіння на піщаних високих грявах, гинуть в літній спеку. Із загальної площини, що знаходиться під лісом в заплаві Псла, на осокорники припадає до 30%. З цього видно, яку важливу роль відіграють тополеві насадження в заплавині. Прилягаючи до самої річки, тополеві ліси зменшують силу потоків річки, сприяють більш рівномірному відкладанню алювію в заплавині.

Порівнюючи великі площи осокорників, відмічені нами в районі населених пунктів: Яреськи, В. Багачка, Голтва, Піски, Омельник, Федоренки.

Подаємо коротку характеристику найбільш типових асоціацій:

а) Тополя біла + глід колючий + пирій звичайний — *Populus alba* + *Crataegus monogyna* + *Agropyrum repens*. Частіше на злегка бугристих піщаних чи супіщаних ґрунтах. Влітку ґрутові води від поверхні знаходяться на глибині трьох і більше метрів.

Перший ярус цієї асоціації складається з тополі білої — *Populus alba*, осики — *Populus tremula*, іноді осокоря — *Populus nigra*, рідко до них домішується верба біла — *Salix alba*. Висота першого яруса доходить 20 м, змикання крони — 60%. Трапляються в цих же асоціаціях подінокі дерева яблуні лісової — *Malus silvestris* і груші — *Pirus communis*.

Підлісок в асоціації складається з глоду колючого — *Crataegus monogyna*, бруслини європейської — *Eryngium europaicum*; висота підліску — 3—4 м, вкриття досягає 25—30%. В підліску зрідка зустрічається також крушинка — *Rhamnus frangula* і шипшина звичайна — *Rosa canina*.

Сталими компонентами травистого ярусу є пирій звичайний — *Agropyrum repens*, кунічник — *Calamagrostis epigeios*, грястиця звичайна — *Dactylis glomerata*, люцерна-хмелік — *Medicago lupulina*, деревій зви-

чайний — *Achillea millefolium*, грицики — *Capsella bursa-pastoris*, гікавка — *Berberis incana* — хвилівник звичайний — *Aristolochia clematitis*, берізка польова — *Convolvulus arvensis*, медівник — *Galium verum*, пристрітник — *Lysimachia nummularia*, подорожник середній — *Plantago media*, полинь мітелкуватий — *Artemisia scoparia*, спориш звичайний — *Polygonum aviculare*, гусачі лапки — *Potentilla anserina*, щавель гороб'ячий — *Rumex acetosella*, очіток гострий — *Sedum acre*, п'яна трава — *Stellaria graminea*, овечий реп'яшок — *Xanthium strumarium*. Серед передічених рослин третього ярусу ксерофітами є: деревій звичайний — *Achillea millefolium*, полинь мітелкуватий — *Artemisia scoparia*, гікавка — *Berberis incana*, грицики — *Capsella bursa-pastoris*, очіток гострий — *Sedum acre*.

б) Тополя біла + верба біла + пирій звичайний — *Populus alba* + *Salix alba* + *Agropyrum repens*. Перший ярус складається з тополі білої з незначним процентом верби білої, змикання крони — 75%, висота ярусу — 30 м. Підлісок відсутній. Травистий ярус складається з тих же компонентів, що перераховані нами для попередньої асоціації.

Осокорники дають м'яку деревину, що йде на будівництво, виготовлення предметів хатнього вжитку, на паливо.

Урожай сіна невеликий і далеко неоднаковий; в роки значних злив і при великому відкладенні намулку врожай країші.

В'ЯЗОВІ ЛІСИ

Займають вони в заплавині річки вищі за рельєфом місця, віддалені від основних потоків річки. Шорічні зливи, затримуючись тут на 10—12 днів, лишають досить багато пилуватих часток алювію, що тонкою поволокою (1—2 мм) вкриває поверхню землі. Ґрунтовая вода залягає на глибині 2—3 м. Проте такий стан з водним режимом настає після незначного зливу річки і посушливого літа.

В'яз і берест, основні компоненти в'язових лісів, чутливі до солевого режиму ґрунтів. Цим саме пояснюється те, що більше до Дніпра (нижче Голтви), де лишок хлоридо-сульфатних солів в ґрунтах заплавини Псла стає помітним, в'яз поступається своїм місцем перед дубом.

Тіневиносливість в'язових лісів, багата інспермація забезпечують природне поновлення їх. В середній течії Псла в'язові ліси становлять десь коло 10% площин, яка взагалі знаходиться під лісом в заплавині річки. Чистих насаджень майже немає, більше всього до в'язу, бересту домішуються осокор, верба, ясен, липа, клен.

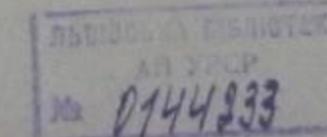
В цих досить складних асоціаціях завжди переважає в'яз. Тільки більше до гирла річки співвідношення це міняється на користь береста.

Подаємо типові асоціації:

а) В'яз + ожина звичайна + розхідник звичайний — *Ulmus laevis* + *Rubus caesius* + *Glechoma hederacea*. Частіше зустрічається в середній течії Псла в районі В. Сорочинець, Шишаків, Яресьок, В. Багачки.

В першому ярусі зустрічаються поодинокі дерева дуба звичайного — *Quercus robur*, осики — *Populus tremula*; основу асоціації складає в'яз — *Ulmus laevis*. Змикання крони першого яруса доходить 75%, висота — 25—30 м. Другий ярус складається з ожини звичайної — *Rubus caesius*. Зрідка над нею розкидані кущі глоду колючого — *Crataegus monogyna*, чорноклену — *Acer tatarica*, вкриття — 18%.

Типовими для травистого ярусу є розхідник звичайний — *Glechoma hederacea*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, грястиця звичайна — *Dactylis glomerata*, конюшина гірська — *Trifolium montanum*, хвилівник

звичайний — *Aristolochia clematitis*, пристрітник — *Lysimachia nummularia*, конвалія — *Convalaria majalis*.

б) В'яз + чорноклен + крапива велика — *Ulmus laevis* + *Acer tataricum* + *Urtica dioica*. В першому ярусі цієї асоціації збільшується кількість дуба звичайного, хоча в'яз ще лишається головним едифікатором асоціації; змінання крони доходить 65%, висота — 30 м. В підліску на перше місце виходить чорноклен — *Acer tataricum*, що дає 20—25% вкриття. Незначною домішкою виступає в другому ярусі глід колючий — *Crataegus monogyna*, ожина звичайна — *Rubus caesius*.

Основу третього ярусу складає крапива велика — *Urtica dioica*, що в окремих місцях виступає заростями. В цьому ж ярусі находимо конвалію — *Convalaria majalis*, чистотіл — *Chelidonium majus*, ряст повний — *Corydalis Halleri*, стелиться по землі пристрітник — *Lysimachia nummularia*.

Деревина в'язів в колгоспних господарствах ціниться високо, як матеріал, що йде на виготовлення різних сільськогосподарських знарядь, возів. На зрубах поновлення йде природнім шляхом. Штучні насадження в'яза лісові господарства провадять на ділянках, де були тополево-вербові ліси.

Через велику затіненість, травостій в цих лісах малоцінний, частіше використовується для випасу худоби.

ДУБОВІ ЛІСИ

Чисті дубові ліси в заплавині середнього і нижнього Псла зустріти трудно. Часто знаходимо асоціації, в яких в тій або іншій мірі домішуються в'яз, липа, ясень, осика, тополя біла. В нижній частині заплавини Псла процент дуба збільшується за рахунок випадання в'яза, який бойтесь засolenості ґрунтів.

Дуб селиться на багатих лучних опідзолених ґрунтах.

Дубові ліси в заплавині складають 5—6% до загальної площини, яку займає ліс. Незначне поширення дуба в заплавині Псла можна пояснити інтенсивним експлуатуванням його в минулому і тепер; природне ж його поновлення в заплавині дуже обмежене. Найбільш поширеним типом асоціації буде:

а) Дуб звичайний + в'яз + чорноклен + конвалія — *Quercus robur* + *Ulmus laevis* + *Acer tataricum* + *Convalaria majalis*. В першому ярусі, як уже згадувалось, до дуба домішуються породи: в'яз, берест, ясень, липа; змінання крони — 65%. В підліску знаходимо чорноклен — *Acer tataricum*, глід колючий — *Crataegus monogyna*, ожину — *Rubus caesius*, зрідка ліщину — *Corylus avellana*, вкриття — 35%.

Основу травистого ярусу складає пирій звичайний — *Agropyrum repens*, грясниця звичайна — *Dactylis glomerata*, костриця велика — *Festuca gigantea*, конвалія — *Convalaria majalis*, підмаренник північний — *Galium boreale*, гребінник звичайний — *Geum urbanum*, шеломниця звичайна — *Scutellaria galericulata*, крапива велика — *Urtica dioica*, пристрітник — *Lysimachia nummularia*. Різнотравна група в цій асоціації має до 20 видів.

Господарче значення дубових лісів досить велике. Хоча бонітет дуба, що росте в заплавині Псла, переважно III—IV і вихід ділової деревини невеликий, все ж в колгоспному і радгоспному будівництві він ціниться високо. Під наметом лісу рідко коли трави косяться на сіно. Частіше такі ділянки лісу ідуть під випас худоби.

ВІЛЬХОВІ ЛІСИ

В заплавині Псла вільхові ліси займають притерасні заболочені зниження. Повеневі води в притерасній зоні застосуються значно довше, ніж в інших частинах заплавини. Найдрібніші пилуваті частки, багаті мінеральними і органічними рештками, повільно осідаючи, створюють потенціальні запаси поживних речовин ґрунтів. Джерела, що виходять в притерасні зниження, постійно забезпечують їх водою, багатою мінеральним живленням. Залишок води на поверхні, яка поволі проходить до основного русла річки, затримується і приводить до заболочення зниження. Тільки в декількох місцях (на закловому болоті Тинковому, притерасному болоті коло села Плавні, села Пашенного) виявлені нами незначні відкладання торфу. Торф молодий, слабо розкладений, значно мінералізований. Мулясті та торфово-мулясті ґрунти притерасних зниження вільхових лісів.

Вільхові ліси в заплавині Псла займають відносно великий процент від загальної площини лісів (за даними лісгоспів він дорівнюється 40—45%).

Вільха росте досить швидко; поновлення її на болотах йде двома шляхами: насінням і поростю. Наводимо типові асоціації:

а) Вільха звичайна + осока-різучка — *Alnus glutinosa* + *Carex gracilis*. В першому деревному ярусі зосереджена тільки вільха. Висота ярусу 10—12 м. В підрості молода вільха.

В травистому ярусі знаходимо до 10 видів злаків, між якими китник лучний — *Alopecurus pratensis*, бекманія звичайна — *Beckmannia eggeriiformis*, лікій риж — *Leersia oryzoides*, тонконіг болотяний — *Poa palustris* є добре кормові трави. Вся група злаків в асоціації складає 5—8% вкриття. Досить помітно в травистому ярусі є осока-різучка — *Carex gracilis*, що дає покриття 12%. Різнотравна група представлена 21 видом.

Справжніми болотними рослинами тут є жовтець великий — *Ranunculus lingua*, рогіз вузьколистий — *Typha angustifolia*, калюжниця звичайна — *Caltha palustris*, віха — *Cicuta virosa*.

б) Вільха звичайна + риж дикий — *Alnus glutinosa* + *Leersia oryzoides*. За морфологічними ознаками і флористичним складом асоціація подібна до попередньої, різницю становить саме присутність тут рижу дикого — *Leersia oryzoides*, вкриття — 8%, значно зменшується кількість видів різнотравної групи.

в) Вільха звичайна + очерет — *Alnus glutinosa* + *Phragmites communis*. Зімкнутість крон вільхи 50%, очерет — *Phragmites communis* з травистому ярусі дає 14% вкриття, висота його 4 м. Крім того, в травистому ярусі як основний компонент асоціації виступає рогіз вузьколистий — *Typha angustifolia*. В цій асоціації бідна видовим складом різномільна група.

Деревина вільхи має широке застосування в колгоспах, де її використовують на будівництво, виготовлення меблі та інш.

Лукова рослинність заплавини Псла

Заплавні луки свіжо-зелені, барвисті, протягом літа міняють декілька разів свій аспект. Стрікатість рельєфу заплавини річки позначається на формуванні рослинних асоціацій. Крім рельєфу, на характер

¹ Зеров Д. К. (1938), відносить їх до алкалітрофічних вільхнякових боліт.

формування рослинних асоціацій впливає ступінь зволоженості ґрунтів, їх фізико-хімічні особливості, експозиція, температура.

На перший раз здається, що луки багаті видовим складом рослин, насправді це не так. Далеко не всі види рослин можуть переносити ритм водного режиму річки. Чим довше тримається розлив річки, тим бідніша буде тут видовим складом рослинність.

Засоленість ґрунтів в загальному зменшує видовий склад асоціації, що формуються на них, хоча вносить нові флористичні елементи.

Своєрідність умов місцевиростання в заплавині річки відбирає закріпляє рослини, які можемо вважати типовими для заплавних луків, як-от: *Heleocharis eupalustris*, *Ranunculus polyanthemus*, *Alopecurus pratensis*.

Заплавні луки Псла багаті цінними кормовими рослинами в порівнянні з луками Дніпра, Десни; врожай сіна вищі.

Незначна заболоченість заплавини, недовготриваля заплавність (10—15 днів) і добре виявлені процеси седиментації, що поповнюють запаси поживних речовин в ґрунтах, обумовлюють відносно високі врожаї сіна.

Типовими злаками, що мають найбільше поширення в заплавині Псла та одночасно цінні в кормовому відношенні, є пирій звичайний — *Agropyrum repens*, китник лучний — *Alopecurus pratensis*, мітлиця біла — *Agrostis alba*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, бекманія звичайна — *Beckmannia eruciformis*. Пирій звичайний і китник лучний буйними застремами вкривають пухкі алювіальні наноси прирусової зони, з таким успіхом виступають вони в ролі основних компонентів асоціації екологічного ряду оstepнених і справжніх луків Псла. В подових зниженнях, де зволоження ґрунтів надміру велике, на зміну пирію звичайному з'являється бекманія звичайна — *Beckmannia eruciformis* і лепешняк звичайний — *Glyceria maxima*.

Китник лучний помітно реагує на заплавність річки; в роках великих і довготривалих розливів Псла китник випадає з травостоя в знижених місцях, а за його рахунок збільшується процент ситника чорного — *Juncus atratus*.

Притерасні лужки заплавини, з їх особливостями умов місцевиростання, менше сприяють поширенню китника лучного.

Не менш цінними в кормовому відношенні є мітлиця біла — *Agrostis alba*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*; їх участі в травостої центральної частини заплавини добре помітна. Тільки на заболочених луках їх місце заступає мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonifera* і тонконіг болотний — *Poa palustris*.

Найбільш типовими рослинами заплавних степів Псла є типчина — *Festuca sulcata*, кипець Делявінія — *Koeleria Delavignei*, мітлиця вузьколистя — *Agrostis tenuis*. Створюючи основу асоціацій заплавних степів, типчина в такій же мірі держить за собою перше місце на солонцях, які зосереджені більше в нижній течії Псла і за рельєфом аналогічні заплавним степам. Далі оstepнених луків типчина не йде. В асоціації тонконогу лучного (ostepnenі луки) типчина дає вкриття 10—12%, значно менше поширення її в асоціації лядвенцю звичайному. окремі невеличкі дернини типчини виявлені нами в асоціаціях пирію звичайному і куничнику — *Calamagrostis epigeios*, які поширені в діяльній частині заплавини.

Другим компонентом асоціацій заплавних степів всюди виступає кипець Делявінія — *Koeleria Delavignei*. Його особливість в порівнянні з

типчиною та, що він часто на оstepнених луках створює основу злакового фону. В більшій чи меншій мірі кипець Делявінія зустрінути нами на справжніх луках центральної частини заплавини Псла в асоціаціях тонконогу лучного — *Poa pratensis*, китнику лучного — *Alopecurus pratensis*, ситнику чорного — *Juncus atratus*, осоки-різучки — *Carex gracilis*, а також на притерасних злегка засолених луках в асоціації костриці очеретянки — *Festuca orientalis*.

На луках середньої і нижньої течії Псла група бобових представлена цінними кормовими рослинами — конюшиною білою — *Trifolium repens*, конюшиною лучною — *Trifolium pratense*, люцерною-хмелем — *Medicago lupulina*, горобином горошком — *Vicia cracca*, лядвенцем звичайним — *Lotus corniculatus*.

Найбільшу амплітуду щодо умов місцевиростання має лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*. Особливо значна його роль на оstepнених луках, де він в окремих місцях виступає майже чистими заростями; зустрічається він також і в рослинних асоціаціях справжніх луків.

На широких і багатих луках центральної зони досить часто находимо латки конюшини білої — *Trifolium repens*, тоді як конюшина лучна — *Trifolium pratense*, люцерна-хмелек — *Medicago lupulina*, конюшина гірська — *Trifolium montanum* в травостої поширені дифузно.

На притерасних карбонатних лужках кількість бобових в травостої зростає за рахунок конюшини і лядвенцю звичайного.

Помітну участь в рослинних угрупованнях заплавини Псла приймають осоки. На піщаних слабо задернілих прирусових горбах разом з кременою волохатою — *Petasites spurius* селиться осока волохата — *Carex hirta*. Днища неглибоких влоговин, береги саг, озер, старичь часто бувають вкриті осокою-різучкою — *Carex gracilis* і осокою лисачою — *Carex vulpina*. Іноді ці осоки виступають в очеретових та лепешнякових асоціаціях заболочених луків долини Псла.

Знижені луки центральної частини заплавини з довгим стоянням повеневих вод багаті ситником чорним — *Juncus atratus*. Ситник чорний є постійним компонентом лучних асоціацій китнику лучного — *Alopecurus pratensis* та пирію звичайному — *Agropyrum repens*. В заболочених місцях з значним оgleєнням ґрунтів до ситнику чорного домішується гусениця болотяна — *Heleocharis eupalustris*.

Солончакові заболочені луки (особливо в заплавині Нижнього Псла) часто бувають вкриті ситником солонцевим — *Juncus Gerardi*, осокою дернistoю — *Carex caespitosa*, осокою розбрілою — *Carex distans*.

Найбільш характерними представниками різnotравної групи рослин заплавини Псла можна назвати кремену волохату — *Petasites spurius*, що першою приходить на свіжо-відкладений піщаний аловій, деревій звичайний — *Achillea millefolium*, медівник — *Galium verum*, щавель кислий — *Rumex acetosa*, що зустрічається на заплавних степах. На оstepнених і справжніх луках находимо наголоватки — *Centaurea jacea*, оман-заболоточник — *Inula britanica*, гусачі лапки — *Potentilla anserina*, жовтець рясноцвітій — *Ranunculus polyanthemus*, жовтець-повзун — *Ranunculus repens*, гадючник — *Filipendula hexapetala*, п'яну траву — *Stellaria graminea*.

Дно замкнених багністих озерць, де вода висихає тільки в другій половині літа, часто рясніє білими квіточками віхи — *Cicuta virosa*. На всіх типах луків, по кількості видів, що приймають участь в асоціації, різnotравна група займає перше місце. На метровій площині справжніх луків часто нараховувано нами 20—25 видів різnotравних рослин.

Такі рослини, як дерев'яний звичайний — *Achillea millefolium*, ногодватки — *Centaurea jacea*, оман-заболоточник — *Inula britanica*, жовтєць-рясноцвітний — *Ranunculus polyanthemus*, гадючник — *Filipendula hexaphala*, кермек Гмелінів — *Statice Gmelini*, за час вегетації стають аспектичними рослинами. Кермек Гмелінів особливо швидко відростає після уборки сіна і фарбує бузковим цвітом солонцеві луки заплавини в другій половині літа.

Коротка характеристика рослинного покриву заплавини Псла вказує не тільки на остеинення луків, а рівночасно й на засолення їх.

В своїй недавній праці Г. Н. Самбур (1947) відмічає, що солонці в заплавині Псла зустрічаються від м. Лебедин і до його гирла, солончакуваті ґрунти в заплавинах річок зустрічаються рідко.

Наші висновки затверджують наведену вище думку; правда, північна межа солонців в заплавині Псла, за нашими даними, починається нижче м. Лебедини, в районі В. Багачки.

Акумуляція карбонатних солів в притерасних зниженнях заплавини Псла добре помітна в середній і нижній його частині. Засолення ґрунтів заплавини тісно пов'язане з солонцями і солончаками, що знаходяться в басейні річки (Г. І. Білик, 1937, 1939).

Індикатором карбонатного засолення на притерасних лужках виступає: конюшина сунничкувата — *Trifolium fragiferum*, тризубець приморський — *Trifolium maritima*, костриця-очеретянка — *Festuca orientalis*. Ці рослини знаходили ми в районі населених пунктів Шишаки, Яреськи, Устинівщя, Білоцерківка і нижче — в заплавині Псла. Солонці нами описані на заплавних луках Псла вперше в районі В. Багачки з типорієм для них кермеком Гмеліновим — *Statice Gmelini*, подорожником солонцевим — *Plantago asiatica*; це є північна межа солонців заплавини Псла. Дальше на південь в заплавині Псла площа солонців збільшується.

Рослинність луків Псла в порівнянні з луками Середнього Дніпра, Десни, Ворскли має свої особливості.

Характеризуючи рослинність заплавини Дніпра, Р. А. і Є. В. Єленевські приходять до такого висновку: «Если отсутствие бобовых сопоставить с тем, что здесь совершенно отсутствует *Festuca sulcata*, мало выделяется *Agropyrum repens*, *Bromus inermis*, слабо представлен *Poa pratensis*, то следует признать, что Днепровская пойма чрезвычайно резко отличается от других русских пойм».

Коли порівняти наші дані з наведеною характеристикою дніпрових луків Єленевськими, стає ясним, що злаково-бобова група рослин заплавини Псла далеко багатша цінними в господарчому відношенні представниками (пирій звичайний, тонконіг лучний, китник лучний, конюшина лучна, лядвенець звичайний). Крім того, як зазначає Єленевський, типчина на середньо-дніпровських луках відсутня цілком, а кипець Делявіні — *Koeleria Delavignei* держиться тільки на високих за рельєфом місцях заплавини і ніколи не спускається на луки свіжої відміні.

Відсутність бобових рослин в заплавині Середнього Дніпра Єленевські пояснюють тим, що алювіальні ґрунти їх бідні карбонатними солями (Єленевські Р. А. и Є. В., 1927).

В прирусовій частині Псла, де ґрунти добре промиті і бідні на карбонатні солі, бобові теж відсутні, за винятком хіба лядвенцю звичайного — *Lotus corniculatus*, який зрідка виростає і на цих ґрунтах. Зате в центральній і притерасній зоні заплавини Псла, де ґрунти багаті карбонатними солями, група бобових і кількістю видів, і рясністю покриву представлена далеко краще.

Деснянські луки багацтвом злаково-бобової фракції рослин, особливо центральної частини заплавини, наближаються до луків Псла, проте Десна має і свої відмінності: перша істотна особливість деснянських луків — це відсутність типчини в травостої, її місце на високих за рельєфом місцях займає костриця червона — *Festuca rubra*; правда, костриця червона не обмежується високими горбкуватими місцями прирусової і центральної частини заплавини, разом з щучкою — *Deschampsia caespitosa* вона зустрічається на справжніх луках.

Відсутність солонців і солончакових ґрунтів в долині Десни — це є друга відмінна її ознака, превалююче становище в лучних асоціаціях мітлиці і щучки — це є третя особливість заплавних луків Десни (Д. Я. Афанасьев, 1941).

Заплавні луки Ворскли основними групами асоціацій нагадують луки річки Псла. На заплавних степах і остеиненнях луках Ворскли (як і Псла) панівне місце належить типчині — *Festuca sulcata*, мітлиці вузьколистій — *Agrostis tenuifolia*, кипець Делявіні — *Koeleria Delavignei*.

Найбільше поширені справжні луки з оптимальним зволоженням, багаті мітлицею білою — *Agrostis alba*, пирієм звичайним — *Agropyrum repens*, китником лучним — *Alopecurus pratensis*, тонконогом лучним — *Poa pratensis*, ситником чорним — *Juncus atratus*.

Заболочені луки часто покриві лепешняком — *Glyceria maxima*.

Рослинність засолених ґрунтів представлена ідентичними формами. Остеинення заплавини Псла, подібно як і Ворскли, пішло значно далі Середнього Дніпра, тоді як Десна з її остеиненою групою рослин займає середнє місце між Середньо-Дніпровськими і Псьол-Ворсклянськими луками.

На формуванні рослинних асоціацій Псла зазначився також характер їх використання людиною. Під сінокосами знаходяться майже всі луки Псла з багатим травостоєм; на сіно скочуються і мокрі заболочені луки, тоді як бідні травостоєм заплавні степи і луки прирусової частини відводяться колгоспами під випас. Не доводиться говорити про низьку продуктивність цих випасів. Набагато краще стає справа з випасом в другій половині літа, коли після збору сіна худоба пасеться по всій заплавині.

На високих, степового характеру луках, де випаси є постійними, рослинні угруповання терплять докорінні зміни. Худоба, шукаючи по житку, розвиває і затоптує дернину. Злакова група рослин бідні, її місце поступово заповнюється полинцем — *Artemisia austriaca*, гикавкою — *Berleoa incana*, грициками — *Capsella bursa-pastoris*, осотом пользовим — *Cirsium arvense*. Типчина під впливом випасів дрібніє і знаходитьться в явно пригніченому стані (дерніна її деградується), кипець Делявіні зникає зовсім.

Оптимально зволожені луки, перетворені випасами в вигони, характеризуються збільшенням лядвенцю звичайного — *Lotus corniculatus*, люцерни-хмелік — *Medicago lupulina*, конюшини білої — *Trifolium repens*; із різновільних: споришю звичайного — *Polygonum aviculare*, подорожника ланцетуватого — *Plantago lanceolata*, пушняку — *Erigeron canadensis*, крапиви великої — *Urtica dioica*. Із групи злаків на перше місце виступає пирій звичайний — *Agropyrum repens*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, тонконіг однорічний — *Poa annua*; із осокових — осока дерниста — *Carex caespitosa*, ситник ясноплідний — *Juncus laevigatus*.

Площа розораних луків в заплавині Псла незначна. Переважна

більшість цих земель припадає на оstepнені високі луки нижньої течії Псла, в середній — площа посівів зовсім мала.

По пласту сють просо, коноплі, садять городні культури, кавунів бувають досить хороші. Проте ґрунти швидко виснажуються, врожай знижується, і колгоспи залишають землі для природного поновлення травостою. Задерніння перелогів проходить повільно, цінність травостою їх знижується значною домішкою бур'янів.

Без організації правильного луко-пасовищного сівозміну в заплавах Псла використання луків під сільськогосподарські культури не може бути ефективним (П. М. Береговий, 1934). Фруктових садів в долині Псла поки не має.

ЗАПЛАВНІ СТЕПІ

Псьол є одним із перших південно-східних притоків Дніпра, де досить помітним виступає оstepнення і засолення луків.

Чим далі на південь і південний схід, тим ознаки ксерофілізації заплавних луків виступають сильніше, стають більше помітними на розрізних асоціаціях (пр. Самара, Солена).

Заплавні степи поширені в центральній і частково прирусловій частині Псла, на піднесених за рельєфом рівнинних місцях, торбах, старих задернілих гравах. Площа заплавних степів по відношенню до всієї заплавини річки незначна; в середній і нижній частині Псла вона становить 2—3%. Тільки окремі ділянки мають площу заплавних степів в 2—3 га, в більшості випадків їх розрівані клапті не перебільшують одного гектара.

Заплавні степи через високе положення вкриваються повеневою водою на 3—5 днів, в роки середніх і слабих розливів вода не затоплює їх зовсім.

Діяльність алювіальних процесів на них позначається мало.

Грунти заплавних степів супіщані, часом суглинисті, з малопомітним опідзоленням, бідні поживними речовинами. Грунтува вода літом залягає на глибині 2—3,5 м. Живлення рослин водою йде за рахунок атмосферних опадів і в незначній мірі ґрутової води.

В силу особливих ксерофілізованих екологічних умов в асоціаціях заплавних степів закріпилися види рослин з коротким періодом вегетації; добре аеровані ґрунти, звільнені від води, швидко нагріваються сонцем. Типчина, кипець, ефемери (*Draea verna*, *Myosurus minimus* і інш.), збуджені до життя, швидко розвиваються. Вже в другій половині червня дають насіння не тільки ефемери, а й такі злаки, як типчина — *Festuca sulcata*, кипець Делявіні — *Koeleria Delavignei*, що складають основу степових асоціацій.

В нижній течії Псла на заплавних степах поширені солонці.

Рослинність заплавних степів представлена групою асоціацій з домінуванням типчини.

Найбільше типовими асоціаціями цієї групи будуть:

а) **Типчина + кипець Делявіні** — *Festuca sulcata* + *Koeleria Delavignei*. За площею має значне поширення, держиться в межах виділу найвищих точок, на легких супіщаних ґрунтах.

Основу асоціації складає типчина — *Festuca sulcata*, що дає в травостої від 20 до 50% вкриття. Вже на початку червня типчина починає дозрівати, утворюючи блідо-жовтий аспект; другим компонентом асоціації є кипець Делявіні — *Koeleria Delavignei*, що в окремих випадках становить 8—10% вкриття.

В першому під'ярусі виступають злаки: мітлиця вузьколиста — *Agrostis tenuifolia*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, висота їх 40—50 см, покриття дають 3—5%. В другому під'ярусі знаходиться основні компоненти асоціації — типчина, кипець; крім них в другому під'ярусі зрідка виступає конюшина гірська — *Trifolium montanum*, деревій звичайний — *Achillea millefolium*, черевичник — *Potentilla argentea*, покриття — 60%, висота — 25—30 см.

В асоціації найбільшою кількістю видів представлена злакова група, бобові і осоки поширені мало; незначне місце посідає тут і різnotравна група.

б) **Типчина + мітлиця вузьколиста** — *Festuca sulcata* + *Agrostis tenuifolia*. За рельєфом займає аналогічні з попередньою асоціацією місця. Мітлиця вузьколиста, що знаходитьсь в першому під'ярусі і має покриття 8—10%, створює аспект асоціації. Такі злаки, як стоколос м'який — *Bromus mollis*, тонконіг лучний — *Poa pratensis* носять випадковий характер.

В типчино-метличній асоціації осокові представлені одним видом осоки ранній — *Carex rhaesox*.

Група бобових виявлені більшою кількістю видів, хоча участь їх в травостої теж незначна. Більше від інших, як і в першій асоціації, зустрічається лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, люцерна-хмелік — *Medicago lupulina*, конюшина гірська — *Trifolium montanum*.

В групі різnotравних рослин можемо вважати: гикавку — *Berteroa incana*, шавель горб'ячий — *Rumex acetosella*, жовтець рясноцвітій — *Ranunculus polyanthemus*, черевичник — *Potentilla argentea*, медівник — *Galium verum*.

в) **Типчина + лядвенець звичайний** — *Festuca sulcata* + *Lotus corniculatus*. Асоціація займає чуть помітні зниження, улоговинки. Аспект жовтувато-сірий з незначним вкрапленням білих сувітті деревію звичайного. Перший під'ярус ріденький, складається з типчини (18—20% вкриття) з малопомітною домішкою шавелю горб'ячого — *Rumex acetosella*, деревію звичайного, гикавки — *Berteroa incana*. В другому під'ярусі панує лядвенець звичайний, жовті квіточки його зливача з рясноцвітим медівником — *Galium verum* і оїтком гострим — *Sedum acre*.

В описуваній асоціації злакові представлі дуже бідно. Крім типчини, зустрічається поодинокі дернинки мітлиці вузьколистої — *Agrostis tenuifolia*, тонконогу однорічного — *Poa annua*. Майже цілком відсутні лядвенець звичайний.

Різnotравна група видовим складом не відрізняється від аналогічних груп попередніх асоціацій. Більший процент поширення має черевичник — *Potentilla argentea*.

г) **Типчина + полинець** — *Festuca sulcata* + *Artemisia austriaca*. Типчино-полинецеві асоціації поширені на високих, злегка хвилястих площах, що часто підходять до річки і закінчуються крутым урізаним берегом, який енергійно руйнується Пслом. Другою стороною ця асоціація іноді заходить в центральну частину заплавини.

На ділянках, розміщених в зоні активної діяльності річки, в окремих місцях помітні сліди відкладання пухкого алювію.

Під впливом інтенсивного випасання худоби типові асоціації, сформовані на заплавних степах, деградували, з'явилися нові едифікатори

асоціації (полинець — *Artemisia austriaca*), утворилася типчаково-полинецева асоціація вторинного степу. В першому під'ярусі все ж також знаходиться типчина, що має вкриття 25%. Окремі стебла пирію звичайного і мітлиці вузьколистої, схавлені худобою, лишаються при землі. В другому під'ярусі находимо полинець — *Artemisia austriaca*, який дає 25% вкриття.

Незначним доповненням в типчаково-полинецевій асоціації є рослини, типові для вигонів: дивина — *Verbascum thapsus*, кульбаба звичайна — *Taraxacum officinale* та бур'яні, насіння яких занесено людиною чи розливом річки. Частіше від інших находимо такі бур'яні: пушняк — *Erigeron canadensis*, осот польовий — *Cirsium arvense*, берізка польова — *Convolvulus arvensis*.

Найбільші площи деградованих заплавних степів з типчаково-полинецевими асоціаціями в заплавині Псла нами відмічені в районі населених пунктів Яреськи, Решетилівка, Білоцерківка, Н. Мануйлівка, Хорішки, Піски.

Переважно в нижній течії Псла, в комплексі з заплавними степами зустрічаються солонці. Різниці в рельєфі солонці не мають. Найбільше типовими ґрунтами для них є лучні суглинки з інтенсивним гумусним забарвленням. Стовпувато-глибиста структурність виявлена слабо на глибині 30—45 см. Ґрунтові води залягають на глибині 2—3,5 м. Тільки під час повені весною в більшій або меншій мірі ґрунти солонців насищенні водою. Протягом літа рослини солонців забезпечуються атмосферною водою. Переход від надмірного зволоження до висихання ґрунтів створює особливі умови не тільки в питанні забезпечення рослин водою, а й живленням їх зольними елементами. Вкраплені незначними площами в заплавні степи, солонці відрізняються від них своєрідністю рослин.

Найбільше типовими рослинами — індикаторами солонців в заплавині Псла є: покісниця скручена — *Atropis convoluta*, ситник солонцевий — *Juncus Gerardi*, подорожник солончаковий — *Plantago salsa*, кермек Гмелінів — *Statice Gmelini*.

Конкретні асоціації описані нами на солонцевих луках заплавини Псла в районі сіл: Хорішок, Пісок і Юрік, Козельщанського району, та В. Багачка, В. Богацького району.

Типовою групою асоціації для галофітної (солонцевої) відміни буде типчинова.

Найбільше поширені асоціації цієї групи:

а) Типчина + покісниця скручена — *Festuca sulcata* + *Atropis convoluta*. На солонцевій відміні заплавних степів перше місце в асоціаціях рослинних угруповань лишається так само за типчиною — *Festuca sulcata*, вкриття вона має 10—27%, дернина її розріджена. Другим компонентом асоціації — солонцевий злак — є покісниця скручена — *Atropis convoluta*, вкриття — 4—7%. Досить стійким в асоціаціях показав себе пирій звичайний — *Agropyrum repens*. Група бобових представлена в асоціації незначним процентом лядвеню звичайного, люцерни-хмелік — *Medicago lupulina*, буркуну білого — *Melilotus albus*.

Різнотравна група бідна видами, кількість видів асоціації 5—9, загальний процент вкриття 2—3. Постійні сопутники: кермек Гмелінів — *Statice Gmelini*, подорожник солончаковий — *Plantago salsa*. Відносно константними в асоціаціях є подорожник ланцетуватий — *Plantago lanceolata*, оман-заболотник — *Inula britanica*.

б) Типчина + кермек Гмелінів — *Festuca sulcata* + *Statice Gmelini*. Займає за рельєфом місця, аналогічні до описаної вище асоціації.

Типчина, як і в попередніх випадках, лишається в основі асоціації. На місце покісниці скрученою другим компонентом типчини стає кермек Гмелінів. Пого широке сукулентне листя, розеткою зібрає коло основи стебла, покриває значну площу навколо себе. Після першого укусу сіна кермек швидко відростає і дає своїми квітками чудесний аспект бузкового кольору.

Група бобових лишається та ж, що і для попередньої асоціації.

Із осокових незначне поширення має ситник солонцевий. Крім кермеку, із різнотравних зустрінуті ще молочай гостролистий — *Euphorbia Gerardiana*, подорожник азіатський — *Plantago asiatica*.

Наприкінці подаємо коротку характеристику екологічно-генетичних рядів рослинних асоціацій заплавних степів заплавини Псла. Найвищі за рельєфом місця задернілої частини заплавини, куди повенева вода досягає тільки в роки високих розливів, вкриті асоціацією *Festuca sulcata* + *Koeleria Delavignei*. На чутъ помітних зниженнях рельєфу в бік остеиніческих луків маємо такі переходи екологічного ряду асоціацій: *Festuca sulcata* + *Koeleria Delavignei* — *Festuca sulcata* + *Agrostis tenuifolia* — *Festuca sulcata* + *Lotus corniculatus*.

Галофітний варіант заплавних степів утворює свій екологічно-генетичний ряд: *Festuca sulcata* + *Koeleria Delavignei* — *Festuca sulcata* + *Agropyrum repens* — *Festuca sulcata* + *Atropis convoluta* — *Festuca sulcata* + *Statice Gmelini* — *Festuca sulcata* + *Lotus corniculatus*.

Під впливом надмірного випасання, рослинність заплавних степів деградує, утворюючи такий ряд асоціацій: *Festuca sulcata* + *Koeleria Delavignei* — *Festuca sulcata* + *Artemisia austriaca* — *Artemisia austriaca* + *Festuca sulcata*.

Господарче значення заплавних степів невелике. Цінні в кормовому відношенні пирій звичайний, мітлиця вузьколиста, китник лучний, тонконіг лучний, коюшина лучна — складають в травостої малий процент; лядвенець звичайний, що має значне поширення на заплавних степах, придатний більше для випасання худоби, при скошуванні і уборці сіна значний процент його втрачається. Типчина та кипеть Делявія, що дають основну масу травостою, є малоцінними кормовими рослинами.

Поживні якості сіна на заплавних степах знижуються ще й від запізнення зі строками косовиці.

ОСТЕПНЕНІ ЛУКИ

Остепнені луки часто межують з заплавними степами і займають нижчі за рельєфом місця, вкривають схили гравіїв, що переходять поступово в справжні луки з оптимальним зволоженням на злегка піднесених рівнинах центральної частини заплавини.

В середній частині Псла площа остепнених луків дорівнює приблизно 12%, в нижній — процент її трохи збільшується.

Грунти дерново-лукові супішані, часом суглинисті. Гумусовий позем інтенсивно забарвлений з численною кількістю густо переплетених корінців. Весняна вода вкриває ці луки широким й затримується на них на 8—12 днів. В літній час ґрунтові води залягають на глибині 2—2,5 м. Осадання пилувато-мулястих часток алювію помітно збільшує в ґрунті запаси поживних речовин.

Нестачу води в ґрунті літнього часу рослини відчувають менше. В нижній частині Псла на остепнених луках окремими невеликими

площами вкраплені солонці, з типовим для них кермеком — *Statice Gmelini* та подорожником солончаковим — *Plantago salsa*. Остепнені луки діляться на дві групи формаций: I — остепнені дрібно-різnotравні луки, II — остепнені дрібнозлакові луки.

I. ОСТЕПНЕНІ ДРІБНО-РІЗNOTРАВНІ ЛУКИ

Остепнені дрібно-різnotравні луки представлені групою асоціації лядвенцю звичайного. Група асоціації з домінуванням лядвенцю звичайного складається з таких асоціацій:

a) **Лядвенець звичайний + цикорій дикий** — *Lotus corniculatus* + *Cichorium intibus*. Латками вкриває рівні, злегка піднесені площини центральної частини заплавини. Аспект асоціації яскравожовтий від рясних квіток лядвенцю звичайного.

В першому під'ярусі знаходимо поодинокі рослини різномілля, цикорій дикий — *Cichorium intibus*, молочай лозовий — *Euphorbia virgata*, звідка трапляються й злакові — мітлиця вузьколиста — *Agrostis tenuifolia*, китник лучний — *Alopecurus pratensis*, разом вони складають 2—5% вкриття, висота 50—60 см. В другому під'ярусі знаходимо лядвенець звичайний, що дає покриття 35%, висота — 30—40 см. До лядвенцю звичайного іноді домішується конюшина біла — *Trifolium repens*, конюшина лучна — *Trifolium pratense*, суховершки звичайні — *Brunella vulgaris*.

Група різnotравних рослин представлена в видовому відношенні досить багато (більше 20 видів), проте участь їх в травостої невелика, разом вони складають 3—5% вкриття.

b) **Лядвенець звичайний + мітлиця вузьколиста** — *Lotus corniculatus* + *Agrostis tenuifolia*. Зустрічається рівнобіжно з попередньою асоціацією, займає незначні площини. Добре представлена тут група злаково-бобових рослин за рахунок зменшення різnotравної фракції.

Перший під'ярус заповнений пирієм звичайним — *Agropyrum repens*, мітлицею вузьколистою — *Agrostis tenuifolia*, китником лучним — *Alopecurus pratensis*, висота під'яруса 65—70 см, вкриття 15%. В другому під'ярусі з лядвенцем звичайним виступає типчина — *Festuca sulcata*, кипець Делявіня — *Koeleria Delavignei*, деревій звичайний — *Achillea millefolium*, разом вони складають 22% вкриття, висота під'яруса — 30—40 см.

v) **Лядвенець звичайний + люцерна-хмелік** — *Lotus corniculatus* + *Medicago lupulina*. Асоціація частіше всього трапляється в комплексі з наведеними вище, площа їх поширення незначна. В першому під'ярусі пирій звичайний — *Agropyrum repens* дає 8% вкриття, в другому під'ярусі лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, люцерна-хмелік — *Medicago lupulina* — 53% вкриття.

Особливість асоціації в тому, що злакові і бобові фракції представлені малою кількістю видів, проте участь їх досить помітна.

Із групи різnotравних найбільший процент вкриття дає *Cichorium intibus* (7%).

II. ОСТЕПНЕНІ ДРІБНО-ЗЛАКОВІ ЛУКИ

1. Група асоціації з домінуванням кипцю Делявіня. Основними асоціаціями групи будуть:

a) **Кипець Делявіня + лядвенець звичайний** — *Koeleria Delavignei* + *Lotus corniculatus*. Аспект — зеленкувато-жовтий. Асоціація складається

з трьох під'ярусів, з яких два перших (зверху) досить виразні, третій наземний не чітко відокремлений.

Перший під'ярус складають злаки: китник лучний — *Alopecurus pratensis*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, мітлиця біла — *Agrostis alba*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*. Висота під'яруса — 75—80 см, вкриття — 7%.

В другому під'ярусі виступає кипець Делявіня — *Koeleria Delavignei* і група бобових: лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, конюшина гірська — *Trifolium montanum*, конюшина біла — *Trifolium repens*. Під'ярус доповнюють різномільні: молочай лозний — *Euphorbia virgata* і черевичник — *Potentilla argentea*. Висота під'яруса 35—40 см, вкриття — 47%. В третьому під'ярусі — медівник — *Galium verum*, кульбаба звичайна — *Taraxacum officinale*, вкриття — 3%, висота — 20 см.

Превалують в асоціації злаки і бобові, осоки майже відсутні.

b) **Кипець Делявіня + китник лучний** — *Koeleria Delavignei* + *Alopecurus pratensis*. Асоціація пошиrena в центральній частині заплавини, едифікаторами асоціації є хороші кормові злаки: китник лучний — *Alopecurus pratensis*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, мітлиця біла — *Agrostis alba*, що складають перший під'ярус.

В другому під'ярусі знаходимо кипець Делявіня — *Koeleria Delavignei*, лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, люцерну-хмелік — *Medicago lupulina*. Із різnotравної групи тільки деревій звичайний — *Achillea millefolium* дає вкриття 5%, участь інших в асоціації малопомітна.

2. Група асоціації з домінуванням тонконогу лучного. Типовими асоціаціями названої групи будуть:

a) **Тонконіг лучний + кипець Делявіня** — *Poa pratensis* + *Koeleria Delavignei*. Асоціація тонконогу лучного + кипець Делявіня є одним із варіантів переходу від остепнених до справжніх луків. В асоціації ще добре помітна степова рослинність, але одночасно все більше зростає питома вага лукових рослин: китнику лучного — *Alopecurus pratensis*, тонконогу лучного — *Poa pratensis*, пирію звичайного — *Agropyrum repens* та інш. Площу асоціація займає невелику і непомітно переходить в асоціацію мітлиці білої.

В першому під'ярусі злаки: тонконіг лучний — *Poa pratensis*, китник лучний — *Alopecurus pratensis*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, мітлиця біла — *Agrostis alba*. Висота його 70—80 см, вкриття — 50%. В другому під'ярусі зібрани кипець Делявіня — *Koeleria Delavignei*, лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, люцерна-хмелік — *Medicago lupulina*. Різномільних в асоціації 28 видів, проте ні один із них не має значного поширення.

b) **Тонконіг лучний + тимофійка** — *Poa pratensis* + *Phleum pratense*. Флористичний склад і фітоценологічна побудова асоціації подібна до вищеописаної; відмінністю є хіба тільки значний (10%) процент тимофійки — *Phleum pratense* та осоки мохнатої — *Carex hirta*.

v) **Тонконіг лучний + китник лучний** — *Poa pratensis* + *Alopecurus pratensis*. Асоціація знаходиться в комплексі з вищеописаними асоціаціями остепнених луків, що межують з китниковими асоціаціями справжніх луків. Присутність в травостої ситнику солонцевого — *Juncus Gerardi* свідчить про незначне засолення ґрунтів.

Майже на всіх описаних ділянках цієї асоціації зустрічаються нагодуватки — *Centaurea jacea*, оман-заболоточник — *Inula britanica*.

В першому під'ярусі переважає китник лучний — *Alopecurus pratensis* (при дозріванні дає аспект темносірого кольору), пирій звичайний,

тонконогі лучні; разом складають вкриття 55—62%, висота 70—80 см. Другий під'ярус, крім кипця Делявіні — *Koeleria Delavignei*, чини — *Festuca sulcata*, ситник солонцевого — *Juncus Gerardi*, має левенець звичайний — *Lotus corniculatus*, люцерну-хмелік — *Medicago lupulina*; разом вони становлять 15%.

3. Група асоціацій з домінуванням мітлиці білої представлена такими асоціаціями:

a) **Мітлиця біла + китник лучний** — *Agrostis alba* + *Alopecurus pratensis*. Перший під'ярус наведеної асоціації складається з мітлиці білої — *Agrostis alba*, китника лучного — *Alopecurus pratensis*, вкрита — 38%; другий під'ярус помітно насичений бобовими — конюшиною білою — *Trifolium repens*, конюшникою луговою — *Trifolium pratense*, лядвенцем звичайним — *Lotus corniculatus*. Осокова група представлена слабо. В наведений асоціації помітно виступає третій під'ярус, що складається з пристрітника — *Lysimachia nummularia*.

b) **Мітлиця біла + пирій звичайний** — *Agrostis alba* + *Agropyrum repens*. Асоціація поширення в центральній частині заплавини на грунтах з оптимальним зволоженням. В першому під'ярусі добре помітна роль пирію звичайного — *Agropyrum repens*, разом з мітлицею білою — *Agrostis alba* та китником лучним — *Alopecurus pratensis* він складає 50% вкриття. Група осокових та бобових в цій асоціації представлена слабо, малопомітна роль і різnotравних рослин.

Займаючи проміжне місце між заплавними степами, з одного боку і справжніми луками центральної частини заплавини — з другого, останні луки мають два еколо-генетичних ряди. Перший із них складається з семи асоціацій, які розміщені в такому порядку (від заплавних степів): *Koeleria Delavignei* + *Festuca sulcata* — *Koeleria Delavignei* + *Lotus corniculatus* — *Lotus corniculatus* + *Cichorium intybus* — *Lotus corniculatus* + *Agrostis tenuifolia* — *Lotus corniculatus* + *Alopecurus pratensis* — *Agrostis alba* + *Alopecurus pratensis* — *Alopecurus pratensis* + *Agrostis alba*. Для наведеного еколо-генетичного ряду основним фоном є *Lotus corniculatus* і *Koeleria Delavignei*. Другий рівнобіжний еколо-генетичний ряд в своїй основі має *Poa pratensis* і складається з таких асоціацій: *Koeleria Delavignei* + *Festuca sulcata* — *Poa pratensis* + *Festuca sulcata* — *Poa pratensis* + *Koeleria Delavignei* — *Poa pratensis* + *Alopecurus pratensis*.

Остепнені луки Псла займають, як уже говорилось раніше, десь коло 12% площи заплавини. Їх господарче значення в порівнянні з заплавними степами більше. В середньому на одному гектарі остепнених луків родить 25 цнт сіна, проте на окремих ділянках урожай може знизитись до 15 цнт.

Основну масу травостою складають цінні в кормовому відношенні злаки і бобові — 55%, осоки — 14%. Майже одну третю частину (31%)

сіна по вазі становить фракція різnotравних рослин, серед яких баластових та отруйних рослин незначний процент. Частіше всього остепнені луки йдуть під сінокоси, менше — під випаси і зовсім мало розораних під польові та городні сільськогосподарські культури.

Дослідні роботи, проведені Полтавським опорним пунктом на луках заплавини Ворскли в 1938—1939 роках, приводять до висновку, що підвищення зростання сухих луків (заплавні степи і остепнені луки) в два-три рази залежить в першу чергу від вдало підібраних компонентів травомішанок при штучному заливенні, а також від внесення добрив (Я. Я. Шквар, 1940).

СПРАВЖНІ ЛУКИ

Заплавина річки має свої особливості. Чим більше ефективна діяльність і алювіальність на якусь територію заплавини, тим менший вплив на неї вододілу.

Вплив факторів річки приводить до створення нових екологічних умов, що обумовлюють формування рослинних угруповань, типових тільки заплавинам річок.

Справжні луки поділяють на три групи формаций: I. Дрібно-різnotравні луки. II. Крупнозлакові луки. III. Низькотравні луки.

I. Дрібно-різnotравні луки. В заплавині Псла представлена одним угрупуванням кремені волохатої.

a) Асоціація *Petasites spurius* — кремена волохата. Зарості кремени волохатої селяться на свіжих алювіальних пісках, відкладених самою річкою. Площа цих пісків невелика, до того ж під дією весняних розливів вони можуть частково або цілком переміститись з одного місця на друге; також за короткий час може змінитись і рельєф цих виділів. Пухкі, добре зволожені піщані наноси алювію, забезпечені поживними речовинами, є місцем оселення і випадкових рослин, насіння яких приноситься водою.

Кремена волохата є хороший меліоратор пісків діяльної частини заплавини. Добре розвинена коренева система, здатність кремени давати додаткове коріння, велика поверхня листя забезпечують її успіх в фіксації пісків. Кремена волохата не тільки закріпляє, а й сприяє відкладанню нових нашарувань піску.

В першому під'ярусі частіше всього і є кремена волохата, висота 25—30 см, вкриття в окремих асоціаціях досягає 45%. В другому під'ярусі (наземному) найчастіше зустрічаються сходи тополів білих — *Populus alba*, осокорів — *Populus nigra*, шелюги — *Salix acutifolia*; тут же поряд всходи різnotравної групи пушняку — *Erigeron canadensis*, споришу звичайного — *Polygonum aviculare*, очітку — *Sedum acre*. Поряд з заростями кремени волохатої зустрічаються латками зарості осоки мохнатої — *Carex hirta*, кунічнику — *Calamagrostis epigeos* і костра безостої — *Bromus inermis*.

Господарчого значення ці невеликі площи прирічкових пісків немають, проте дбати про їх закріплення — важливе державне завдання. Вітер і вода цими пісками заносять дно річки, замулюють її.

II. Крупнозлакові луки. Найбільша за розмірами площа справжніх луків належить групі формаций крупнозлакових луків. В заплавині Псла вони представлені групами асоціацій:

1. Група асоціацій з домінуванням кунічнику — *Calamagrostis epigeos*.

Асоціація куничник + кремена волохата — *Calamagrostis epigeios* + *Petasites spurius*. Пошиrena на горбкуватих місцях прирусової частини заплавини; на молодих відкладаннях алювію. Асоціація складається добре виявленіх двох під'ярусів; перший майже цілком складається куничнику що дає 55% вкриття, висота 110 см.

В першому ж під'ярусі зустрічаються поодинокі рослини пирію звичайного — *Agropyrum repens*, костра безостого — *Bromus inermis*. Другий під'ярус добре насичений широколистою кременою волохатою — *Petasites spurius*, типчиною — *Festuca sulcata*, споришом звичайним — *Polygonum aviculare*; разом вони дають вкриття 25%, висота під'яруса — 30 см. Асоціація куничнику знаходитьться в процесі формування, стає помітним дерніння заростаючих піщаних ґрунтів.

Куничник худобою не поїдається, придатний хіба тільки на пади, проте меліоративне значення його по закріпленню пісків велике.

2. Група асоціацій з домінуванням костра безостого.

Асоціація костер безостий + кремена волохата — *Bromus inermis* + *Petasites spurius*. Як і асоціація куничнику пошиrena в прирічковій ділянці частині Псла. Площа окремих ділянок іноді доходить декількох десятків квадратних метрів. Дуже часто латки заростів костра безостого — *Bromus inermis* знаходяться в комплексі з аналогічними застями кремени й куничника.

Помітно збільшується видова насиченість асоціації за рахунок пирію звичайного — *Agropyrum repens*, китнику лучного — *Alopecurus pratensis*.

Група злаків в асоціації представлена 7 видами, поступово збішується питома вага осок за рахунок *Carex hirta*. Майже цілковита всутність бобових, бідно представлена різнотравна група (всього 5 видів). В першому під'ярусі костер безостий — *Bromus inermis*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, китник лучний — *Alopecurus pratensis*, куничник — *Calamagrostis epigeios* складають до 55% вкриття, висота — 80 см.

Ерозійна діяльність Псла найбільше помітна в прирусовій частині. Звільнений від води піщаний алювій швидко вкривається рослинами, що носять чисто випадковий характер. Проте, першого ж літа на піску з'являється кремена волохата — *Petasites spurius*, що є типовою рослиною для заростаючих пісків. В наступні роки, коли вода не розміщується на березі, на зміну *Petasites spurius* приходить куничник — *Calamagrostis epigeios*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, костер безостий — *Bromus inermis*.

Частіше всього саме в такій послідовності йде зміна асоціації відкритих асоціацій — *Petasites spurius* заростевого характеру до цілковито сформованих асоціацій — *Lotus corniculatus* + *Festuca sulcata*, *Lotus corniculatus* + *Koeleria Delavignei*.

Зарості костра безостого — *Bromus inermis* з домішкою пирію звичайного — *Agropyrum repens*, китнику лучного — *Alopecurus pratensis* дають добре сіно; треба тільки своєчасно (не пізніше часу цвітіння костра) скосити його, бо перестарілий костер безостий грубіє і втрачає свої цінні поживні якості. Зарості костра безостого в заплавині Псла можуть бути використані для збору насіння.

3. Група асоціацій з домінуванням китнику лучного.

Група асоціацій китнику лучного складає основу кращих лук центральної частини заплавини Псла. Чуть помітно пониженні великі річищ, широкі долини, схили неглибоких балок вкриті рослинними угрупованнями, де домінує китник лучний. Великі, майже суцільні маси

його розкинулись коло населених пунктів: В. Сорочинці, Яреськи, Устинівка, Плавні, Приліпки, Юрки. Грунти — лучні черноземлі на алювіальному піску чи лесі. Весняна вода стоїть 15—18 днів, рух повеневої води повільний. Шорічний розлив річки приносить і залишає тут багато мінеральних і органічних часток. Дернина луків гарно розвинена, зволоження ґрунтів протягом літа оптимальне.

Група асоціацій китнику лучного представлена такими асоціаціями:

а) **Китник лучний + лядвенець звичайний — *Alopecurus pratensis* + *Lotus corniculatus*.** Зустрічається на чути вищих за рельєфом місцях, більше до оstepнених луків, площа їх порівнюючи невелика. Асоціації багаті видовим складом рослин.

Перший під'ярус складається з китнику лучного — *Alopecurus pratensis*, тонконогу лучного — *Poa pratensis*, ситнику солонцевого — *Juncus Gerardi*, наголоваток — *Centaurea jacea*, гадючинку — *Filipendula hexaphala*, вкриття всього під'яруса 30%, висота 110 см.

В другому під'ярусі — лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, конюшина гірська — *Trifolium montanum*, кипець Делявінія — *Koeleria Delavignei*, осока рання — *Carex praecox*, висота під'яруса — 35 см, вкриття — 38%.

Добре виявленій і третій наземний під'ярус, який складається з пристрітника — *Lysimachia nummularia*, вкриття — 3%, висота під'яруса 15 см. Аспект асоціації зелено-сірий.

б) **Китник лучний + пирій звичайний — *Alopecurus pratensis* + *Agropyrum repens*.** Основа подових незначних знижень, дно прохідних долин, широкі рівнини центральної частини заплавини — це місця найбільшого поширення названої асоціації. Ендікатори асоціації є цінні кормові злаки: китник лучний — *Alopecurus pratensis*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, костиця лучна — *Festuca pratensis*, мітлиця біла — *Agrostis alba*, ситник солонцевий — *Juncus Gerardi* утворюють перший під'ярус, разом дають 80—90% вкриття, висота під'яруса 110 см.

Другий під'ярус складається головним чином з групи бобових: конюшини лучної — *Trifolium pratense*, конюшини гірської — *Trifolium montanum*, лядвенецю звичайного — *Lotus corniculatus*; із різнотравних тут зустрічається деревій звичайний — *Achillea millefolium*, скороду — *Allium angulosum*; другий під'ярус дає вкриття 6%.

По землі стелиться пристрітник — *Lysimachia nummularia*, конюшина біла — *Trifolium repens*, з них складається третій під'ярус.

Різнотравна група має флористичний склад, аналогічний до попереднього.

в) **Китник лучний + тонконіг лучний — *Alopecurus pratensis* + *Poa pratensis*.** Топографічне розміщення асоціації, як і в попередньої, площу займають значно меншу. Невеликі ділянки розміром до $\frac{1}{4}$ га знаходяться в комплексі з іншими асоціаціями китнику лучного.

Група злакових представлена в асоціації основними компонентами — китником лучним — *Alopecurus pratensis*, тонконогом лучним — *Poa pratensis*; їх супутники: пирій звичайний — *Agropyrum repens*, кипець Делявінія — *Koeleria Delavignei*, з групи осокових помітний в травостої ситник солонцевий.

В приведений асоціації бобові виявлені слабо. Поодинокими рослинами трапляється лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, люцерна — *Luzula*, хмелек — *Medicago lupulina*, горошок горобинний — *Vicia cracca*. Різно-

травна група асоціацій багата видовим складом, проте ві один із видів значного поширення не має.

Китниково-пирійові луки в центральній частині Псла займають більшу площину. Злаково-бобова група їх асоціацій складається з кормових рослин, врожай сіна — 35 цнт з гектара. Отже, китникові асоціації є найбільше продуктивними в долині Псла. Ваговий аналіз показав, що складається головним чином з цінних кормових рослин, що становить 69%, бобових — 6,4%, осок — 4%, різнотравних — 19%.

В группі різнотравних шкідливі для тварин рослини (жовтеш, вель, п'яна трава, молочай) складають 5,4%. Місцями на китникових луках помітний значний процент наголоваток — *Centaurea jacea*, які за рельєфом місцях в роки затяжної повені випадає з травостою, на його місці з'являється ситник чорний — *Juncus atratus*. Господарча цінність ситнику чорного набагато нижча в порівнянні з китником лучним. Отаву, як правило, на сіно не косять, і він пускається під випас худоби.

4. Група асоціацій з домінуванням пирію звичайного. Луки пирію звичайного, як і китників, є основним фондом кормових багатств заплавини Псла. За рельєфом вони займають в центральній частині заплавини місця поряд з китниками, іноді вони виступають в комплексах.

Пирій звичайний краще китника лучного переносить довготривалу повені. Найбільш поширені на пирійових луках китник лучний — *Alopecurus pratensis*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, ситник чорний — *Juncus atratus*, лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*. В окремих випадках значний процент в травостої дає мітлиця біла — *Agrostis alba*, люцерна обумовлює формування асоціації, в яких помітно зростає хмелік — *Medicago lupulina*, осока-різучка — *Carex gracilis*.

Типовими асоціаціями названої групи будуть:

а) Пирій звичайний + китник лучний — *Agropyrum repens + Alopecurus pratensis*. Займає помірно-зволожені рівнини, неглибокі проходи з кострицею очеретовою займають незначні площини, схили балок центральної частини заплавини, іноді виступаючими болотцями та озерами. До сіння типові кострицеві луки зустрінуті комплексі з асоціаціями китнику лучного. В першому під'ярусі знає районі населених пунктів Матюшовки, Голтви, Брідка. Надмірне випадання пирію звичайного — *Agropyrum repens*, китник лучний — *Alopecurus pratensis*, мітлицю білу — *Agrostis alba*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, кис, вкриття під'яруса — 88%, висота — 90 см.

Другий під'ярус складається з кипію Делявінія — *Koeleria Delavignii* та лядвенцю звичайного — *Lotus corniculatus*; вкриття — 10%, висота — 35 см.

Осокова група представлена тільки осокою ранньою.

Різнотравна фракція багата видовим складом, проте значної улікованості в побудові асоціації не приймає. Більше ніж інші мають поширення наголоватки — *Centaurea jacea*, оман-заболоточник — *Inula britanica*, дорожник ланцетуватий — *Plantago lanceolata*.

б) Пирій звичайний + тонконіг лучний — *Agropyrum repens + Poa pratensis*. Займає місця в заплавині Псла, подібні до попередньої асоціації, значного поширення не має.

В першому під'ярусі — пирій звичайний — *Agropyrum repens*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, вкриття під'яруса має 57%, висота його 85 см. В другому — лядвенець звичайний — *Lotus corniculatus*, люцерна біла — *Trifolium repens*, подорожник — *Medicago lupulina*, конюшинна біла — *Trifolium pratense*, ланцетуватий — *Plantago lanceolata*; вкриття під'яруса — 20%, висота — 35 см.

Насиченість асоціації видами невелика: злакові представлені 6 видами, участь осокових і бобових малопомітна, різномільна група складається з 15—18 видів, з них тільки берізка польова *Convolvulus arvensis*, спориш — *Polygonum aviculare* мають вкриття більше одного процента.

в) Пирій звичайний + ситник чорний — *Agropyrum repens + Juncus atratus*. Асоціація зустрічається в центральній частині заплавини, в місцях з затяжним стоянням весняної води. В екологічно-генетичному ряді асоціація займає проміжне місце між пирійовими і ситниковими луками, іноді вона ж з'являється багаті китників луки, з одного боку, і ситникові луки бекманієві — з другого. Вона, як і попередня асоціація, площи займає незначні. Тут добре виявлені перевага пирію звичайного над іншими содоміантними видами.

Тільки китник лучний та ситник чорний доповнюють його в першому під'ярусі; вкриття першого під'яруса 71%, висота його 90 см. Другий під'ярус виявлений незначною участю лядвенцю звичайного — *Lotus corniculatus* та гусачих лапок — *Potentilla anserina*.

Пирійові луки дають прекрасне, багате пожитком сіно, його врожай 35—38 цнт на га. Участь бобових і осок в сіні малопомітна.

5. Група асоціацій з домінуванням костриці очеретянкової. Екологічні умови притерасних знижених луків мають свої особливості.

Повільний рух повеневої води, затримування її на довгий час, відкладання дрібнопилуватих часток алювію, акмуляція солів (головним чином карбонатних) внаслідок діяльності ґрунтово-підґрунтових і дельто-галофітических (карбонатних), бобових і осокових рослин.

Грунти лукові і луково-болотні з оглеєнням горизонтом. Ґрунтована вода в найсухішу літню пору не спускається нижче 120 см. Карбонатні луки з кострицею очеретовою займають незначні площини над притерасами долин, схили балок центральної частини заплавини, іноді виступаючими болотцями та озерами. До сіння типові кострицеві луки зустрінуті комплексі з асоціаціями китнику лучного. В першому під'ярусі знає районі населених пунктів Матюшовки, Голтви, Брідка. Надмірне випадання пирію звичайного — *Agropyrum repens*, китник лучний — *Alopecurus pratensis*, мітлицю білу — *Agrostis alba*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, кис, вкриття під'яруса — 88%, висота — 90 см.

Другий під'ярус складається з кипію Делявінія — *Koeleria Delavignii* та лядвенцю звичайного — *Lotus corniculatus*; вкриття — 10%, висота — 35 см.

Типові рослини — індикатори на засоленість ґрунтів притерасової зони: костриця-очеретянка — *Festuca orientalis*, конюшинка сунічкуватая — *Trifolium fragiferum*, осот солонцевий — *Cirsium esculentum*, морозник — *Silene Besseri*, тризубець приморський — *Triglochin maritima*.

Група асоціацій з домінуванням костриці очеретянкової складається з чотирьох асоціацій:

а) Костриця-очеретянка + конюшинка лучна — *Festuca orientalis + Trifolium pratense*. В першому під'ярусі знаходить костриця-очеретянка — *Festuca orientalis*, мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonifera*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, разом дають вкриття 33%, висота під'яруса — 110 см. В другому виявленому другому під'ярусі домінують бобові і конюшини.

б) Костриця-очеретянка + конюшинка лучна — *Festuca orientalis + Trifolium pratense*. В першому під'ярусі знаходить костриця-очеретянка — *Festuca orientalis*, мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonifera*, тонконіг лучний — *Poa pratensis*, разом дають вкриття 33%, висота під'яруса — 110 см. В другому виявленому другому під'ярусі домінують бобові і конюшини.

Крім костриці-очеретянки, в асоціації присутні ще й інші галофіти, осот солонцевий — *Cirsium esculentum*, тризубець приморський — *Triglochin maritima*.

б) Костриця-очеретянка + лядвенець звичайний — *Festuca orientalis*, *Lotus corniculatus*. Асоціація зустрічається в комплексі з попередньою площею виділів незначні. Група злакових представлена: кострицею-очеретянкою — *Festuca orientalis*, мітлицею гоноутворюючою — *Agrostis stolonifera*, пирієм звичайним — *Agropyrum repens*. Слабо виявлені тонкі осоки — *Poa pratensis*, різучка — *Carex gracilis*, ситник солонцевий — *Juncus Gerardi*. Багато асоціації представлені бобові рослини. Латочки лядвенцю звичайному — *Lotus corniculatus* змінюються конюшиною луною — *Trifolium pratense* чи люцерною-хмелем — *Medicago lupulina*; всі ці рослини складають їх під'ярус.

Різнотравна група має до 20 видів, що беруть участь в асоціації, проте процент їх в травостої незначний.

в) Костриця-очеретянка + пирій звичайний — *Festuca orientalis*, *Agropyrum repens*. На притерасних луках пирій звичайний поширилося, ще менше випадків де б він виступав в ролі едифікатора асоціації. Названа асоціація виступає в комплексі з іншими асоціаціями кострицевих луків.

Перший під'ярус асоціації складається з костриці-очеретянки і пирія звичайного, вкриття — 50%, висота під'яруса — 90 см.

Добре помітна присутність в травостої осоки-різучки, зменшує процент бобових.

Помітна участь групи різнотравних рослин, яких нараховується в асоціації більше 20 видів.

Засміченість травостою щавлями і жовтецями знижує його господарчу вартість.

Притерасні злегка засолені кострицеві луки мають меншу господарчу вартість в порівнянні з китниково-пирійовими луками. Присутність в травостої цінних бобових рослин виявлена добре, зустрічаються також і істінні злаки, проте все ж якість сіна залежить від грубої маєтності на корм худобі костриці-очеретянки.

Урожай сіна з гектара 30 цнт.

III. НИЗЬКОТРАВНІ ЛУКИ

Група низькотравних луків за площею незначна і представлена поєднанням конюшини білої, що малими площадями (не більше 0,5 га) зустрічається на притерасних луках в комплексі з кострицевими луками. Наводимо типові асоціації цієї групи:

а) Конюшина біла + мітлиця біла — *Trifolium repens* + *Agrostis alba*. Перший під'ярус складають злаки: мітлиця біла — *Agrostis alba*, костриця лучна — *Festuca pratensis*, костриця очеретянка — *Festuca orientalis*, тимофійка — *Phleum pratense*, разом вони дають вкриття 16%, висота під'яруса — 95 см. Майже цілком відсутні представники групи осокових. Помітно виділяється в травостої тризубець приморський, що є індикатором на хлоридо-сульфатне засолення.

б) Конюшина біла + костриця-очеретянка — *Trifolium repens* + *Festuca orientalis*. За рельєфом асоціація займає пониженні місця притерасних, добре зволожених луків. Грунти суглинчасті, з помітно оглеєнням горизонтом.

В першому під'ярусі домінантна роль належить костриці-очеретянці — *Festuca orientalis*, що становить 15—20% вкриття, роль інших засолюючих видів в цій асоціації другорядна. Група осокових в асоціації збагачується асоціаціями:

осокою дернистою — *Carex caespitosa*, ситником чорним — *Juncus atratus*, ситником солонцевим — *Juncus Gerardi*.

Другий під'ярус насичений конюшеною білою — *Trifolium repens*, конюшеною луною — *Trifolium pratense* і лядвенцем звичайним — *Lotus corniculatus*; разом вони дають вкриття 40%. В описуваній асоціації збільшується кількість представників різnotравної групи, правда, участь їх в травостої незначна.

в) Конюшина біла + ситник чорний — *Trifolium repens* + *Juncus atratus*. Білоконюшинні луки з ситником чорним знаходяться на грунтах, близьких до заболочених. В першому під'ярусі знаходить ситник чорний — *Juncus atratus*, незначним процентом до нього домішується пирій звичайний — *Agropyrum repens*, мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonifera*, костриця лучна — *Festuca pratensis*. В другому під'ярусі знаходиться досить густий покрив, що складається майже цілком з бобових рослин, аналогічних тим, які наведені нами в попередній асоціації. Група різnotрав'я представлена більно.

Справжні луки великими площами зосереджені, головним чином, в центральній частині заплавини на оптимально зволожених грунтах. Еколого-генетичні ряди містять в собі невелику кількість рослинних асоціацій, зате площи, які займають ці асоціації, порівняно великі. Для луків Середнього й Нижнього Псла типовими є два еколого-генетичні ряди; один з них, що має в основі *Alopecurus pratensis*, складається з семи асоціацій, другий, з пирійовим фоном, включає в себе шість асоціацій. На засолених грунтах заплавини Нижнього Псла в еколого-генетичній ряд вплітаються асоціації з галофітною рослинністю — *Statice Gmelini*, *Juncus Gerardi*, *Alopecurus ventricosus*.

БОЛОТИСТІ ЛУКИ

Болотисті луки займають порівняно невеликі площи заплавини Псла. Поширені вони на обміліх старицях Псла, на дві мокрих улогових берегах озер, притерасних зниженнях. Грунти — дучні з оглеєним горизонтом, мулясто-болотні, зрідка торфово-болотні. Зволоження надмірне, тільки посушливого літа в неглибоких озерцях, улоговинах, вода може підохнути цілком.

Доступ повітря в ґрунт обмежений, розкладання органічних решток неповне.

Грунти болотистих луків мають потенціальні запаси поживних речовин в стані, мало доступному для рослин.

В притерасній частині заплавини Псла, особливо в нижній його течії акумуляція карбонатних і хлоридо-сульфатних солів привела болотисті луки до засолення.

По характеру рослинних угруповань болотисті луки поділяємо на I. Крупнозлакові болотисті луки. В заплавині Псла

I. Крупнозлакові болотисті луки. В заплавині Псла

представлені такими групами асоціацій:

I. Група асоціацій з домінуванням бекманії звичайної. Бекманієві

луки займають невелику площу, зосереджені вони по схилах мокрих

бездосточних подів центральної частини заплавини, часом вкривають дно

зниження. В заплавині Псла бекманієві луки представлені

а) Бекманія звичайна + пирій звичайний — Beckmannia eruciformis + Agropyrum repens. В першому під'ярусі знаходимо бекманію звичайну — *Beckmannia eruciformis* з значною домішкою пирію звичайного — *Agropyrum repens*, мітлиці білої — *Agrostis alba*, китнику лучного — *Juncus pratensis*, осоки-різучки — *Carex gracilis*, ситнику чорного — *Juncus tratus*; разом дають вкриття 70%, висота під'яруса — 125 см. Другий під'ярус неясно очерчений, складається він з жовтецю-повзуна — *Ranunculus repens*, гусачих лапок — *Potentilla anserina*, м'яти австрійської — *Mentha austriaca*; вкриття — 3%, висота під'яруса — 25 см. Бобові представлени поодинокими рослинами лядвенцю звичайному — *Lotus corniculatus* і горошку болотяного — *Lathyrus palustris*. Незначна своюю участию асоціації і різnotравна фракція.

**б) Бекманія звичайна + мітлиця гоноутворююча — Beckmannia
iformis + Agrostis stolonizans.** Видовий склад асоціації подібний
до ще неописаної, процент співвідношення участі цих видів має деякі
різності; так, за рахунок пирію звичайного — *Agropyrum repens* з
меншою відповідністю відсутній, але зустрічається відносно великий
процент мітлици гоноутворюючої — *Agrostis stolonizans*, яка в асоціації
з Бекманією утворює перший під'ярус. Добре помітна в асоціації пр
исутність осоки різучої — *Carex gracilis*, осоки лисячої — *Carex vulpina*,
а різотрав'я представлена 14 видами.

в) Бекманія звичайна + лепешняк звичайний — Beckmannia erucis + Glyceria maxima. Асоціація займає проміжне місце між пирію та лепешняковими луками. Крім бекманії і лепешняку в асоціації грає роль пирію звичайного — Agropyrum repens, мітлиці гоноуткої — Agrostis stolonizans.

Бекманієві луки займають невеликі площі, частіше вони виступають комплексі з китниковими чи пирійовими луками. Врожай сіна з них зазвичай високий. Сіно зібране своєчасно, має хороші кормові якості.

2. Група асоціацій лепешняку звичайного представлена двома іншими:

а) Лепешняк звичайний + мітлиця геноутворююча — *Glyceria*
на + *Agrostis stolonizans*. Асоціація пов'язана з мокрими блюдами
озерами, замуленими старицями. Частіше всього вода з по-
рунта висихає в другій половині літа.

В першому під'ярусі знаходиться лопешняк звичайний — *Gilia maxima*, мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonizans*, мітлиця собача — *Agrostis canina*, в другому під'ярусі знаходимо гусиницю болотну — *Heleocharis epalustris*, частуху — *Alisma plantago-aquatica*, що складає 20%. Видовий склад асоціації більший.

б) Лепешняк звичайний + очерет — *Glyceria maxima* + *Phragmites communis*. Основними компонентами асоціації є лепешняк звичайний, очерет, куга; всі ці рослини знаходяться в першому під'ярусі, що утворює єдиним; проекційне вкриття їх — 50%, висота — 180 см. На лепешнякові луки мало придатні.

3. Група асоціацій куги сизої представлена одною асоціацією

а) Куга + осока-різучка — *Scirpus lacustris* + *Carex gracilis*. Для цієї асоціації характерна більша заболоченість ґрунтів, їх мулистість.

В злаковій групі асоціації знаходимо бекманію звичайну—*Besnia eruciformis*, манну траву — *Glyceria fluitans*, лепешняк звичайний — *Glyceria maxima*, із названих рослин найбільшу константність має лепешняк звичайний.

Осокова група складає основу асоціації. Крім куки — *Scirpus* stris досить значну роль відіграють тут осока-різучка — *Carex* g.

Рослинність заплавини р. Псла в межах південного лісостепу 39

6

39
дисича — *Carex lusulina*. Помітно збільшується роль болотних різ-
ливих рослин. Латочками проглядає віха — *Cicuta virosa*, частуха —
Plantago-aquatica, хвощ болотний — *Equisetum palustre*. Зелень
цієї оживляють своїми квітками жовтеці — *Ranunculus linguo*, R. ге-
незабудьки болотні — *Myosotis palustris*.

Група асоціацій очерету представлена асоціацією:
Очерет + осока-різучка — *Phragmites communis* + *Carex stans*.

— *Phragmites communis* + *Carex gracilis*.
ті очерету в заплавні Псла незначні. Виділи менше одного гектара виявлені нами коло Матюшовки, між Пашенною і Хорішками, на сусідніх заболочених луках. В середній частині Псла невеликі за-
очерету трапляються над водою в прямому сенсі.

Черет глиняється над водою в прирусовій частині заплавини. Чорет любить місця з проточною але неглибокою водою. Часто до в першому під'ярусі домішуються верболози, чи вільха, бувають і випадки, коли очерет поволі рідіє і його місце заступає вільха чи оліз.

В другому під'ярусі іноді знаходимо осоку-різучку — *Carex gracilis* у прибережну — *Carex riparia* і в прирусловій частині на піщаному ґрунті — кремену волохату — *Petasites spurius*; група осок, як і різних рослин, більше зосереджена на скрайках очеретових заростів алявок. Фракція різnotрав'я складається з 6—8 видів болотних рослин, які пригнічуються очеретом.

На глибші воді до очерету домішується куга — *Scirpus lacustris*,
яке до берега — осоки.

Господарче значення крупнозлакових болотних луків, як кормовин, невелике. Бобові в приведених вище асоціаціях відсутні, грукових представлена малопоживним лепешником звичайним — *Glycine clandestina*. Із злаків окрім слід поставити бекманію звичайну — *Bekmannia ericsiformis*, як цінну кормову рослину; на жаль, її участь в трапах болотних луків мала. Добре пойдеться худобою (особливо конем) солодкий, соковитий, молодий очерет, проте використовують й як корм худобі мало.

На фоні лепешняків осока-різучка — *Carex gracilis*, що є однією з компонентів асоціації крупнозлакових болотних луків, дає відмінно сіно. Лепешняково-кугові луки зеленої маси дають багато,

кід сіна незначний. На гектарі родить 20—25 цнт сіна. Дощою ускладнюється робота по збиранню сіна через затоплювання. В таких випадках косовиця лепешняків провадиться зимою, посокід стебла їх ідуть на паливо.

Кути і рогози кошикарські артілі використовують на плетіння різних виробів. Очерет в господарствах радгоспів і колгоспів іде як будівельний матеріал на стелю, покрівлю, на огорожу. Врожай очерету — засіб для збереження сільських будинків від паводків. Зарості очерету є гарне пристановище для водоплавної птиці.

ІІ. Ситниково-болотисті луки. Як і попередня група, ці болотисті луки поширені на негативних елементах рельєфу, зокрема на мульясто-болотними трунтами.

В заплавині Псла ситникові луки по території займають приблизно половину площі болотистих луків. Перше місце належить ситниковим лукам, які дозволяли вживати землю під сінокоси. Вони поширились в умовах, коли довготривалих повенів пошириюються й на китниково-ситникові асоціації стоять між

В еколого-генетичному ряді сittнжові асоціації стоять між
бекманієвими і пирійовими асоціаціями, з одного (вищого за рельєфом)
входячи більшим чи меншим процентом до їх асоціації

Ситникові болотисті луки представлені групами асоціацій:

1. Група асоціацій ситнику чорного. Найбільш типовими будуть *Juncus atratus + Lotus corniculatus*. Значний процент в асоціації належить злакам, з яких мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonizans* та китник лучний — *Alopecurus pratensis* дають вкриття 15—20%. Разом з ситником чорним згадані злаки складають перший під'ярус. В асоціації добре виявлені другий під'ярус, що складається з лядвеню звичайного — *Lotus corniculatus* пристрітнику — *Lysimachia nummularia*.

Група різнотрав'я в асоціації представлена бідно.

6) Ситник чорний + китник лучний — *Juncus atratus + Alopecurus pratensis*. За рельєфом займає місця, подібно до попередньої асоціації на грунтах з надмірним зволоженням. Група злакових в асоціації представлена краще. На фоні ситнику чорного добре виявлений китник чорний — *Alopecurus pratensis*, мітлиця біла — *Agrostis alba*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*, бекманія звичайна — *Beckmannia eruciformis*, костриця лучна — *Festuca pratensis*; згадані рослини утворюють перший під'ярус. Другий під'ярус слабо виявлений лядвенцем звичайним — *Lotus corniculatus*, гусачими лапками — *Potentilla anserina*, пристрітнику — *Lysimachia nummularia*.

в) Ситник чорний + пирій звичайний — *Juncus atratus + Agropyrum repens*. В порівнянні з описаними вище, наведена асоціація має ту особливість, що в злаковій групі значний процент належить пирію звичайному та китникові лучному; фракція різнотрав'я збільшена за рахунок імана-заболоточника — *Inula britannica*, пристрітника — *Lysimachia nummularia*, гусачих лапок — *Potentilla anserina* і жовтецю рясноцвітного — *Ranunculus polyanthemus*.

III. Крупноосокові болотисті луки представлені трьома асоціаціями:

а) Осока-різучка + мітлиця гоноутворююча — *Carex gracilis + Agrostis stolonizans*. В асоціації крім осок помітну роль приймають злаки такі як мітлиця гоноутворююча — *Agrostis stolonizans*, тонконіг болотний — *Poa palustris*, бекманія звичайна *Beckmannia eruciformis*; наведені злаки разом з осокою-різучкою утворюють перший під'ярус, що вкриття 65%; добре виявлений другий під'ярус складається з конюшини лучної — *Trifolium pratense*, конюшини білої — *Trifolium repens*, горохобинного — *Vicia cracca* та жовтецю-повзуном — *Ranunculus repens*.

б) Осока-різучка + тонконіг болотний — *Carex gracilis + Poa palustris*. В першому під'ярусі представлені осока-різучка, осока лисяча, тонконіг болотний, мітлиця гоноутворююча; вкриття — 83%, висота під'яруса — 80 см; другий під'ярус представлений пристрітником — *Lysimachia nummularia*, гусачими лапками — *Potentilla anserina*, жовтецем-повзуном — *Ranunculus repens*. В наведеній асоціації відсутні представники бобової фракції, зате група різнотрав'я представлена 14 видами.

в) Осока-різучка + лепешняк звичайний — *Carex gracilis + Glyceria maxima*. Особливістю асоціації є те, що вона майже цілком складається з осоки-різучки — *Carex gracilis*, що дає вкриття 85%. Супутниками осоки-різучки є осока лисяча — *Carex vulpina*, гусениця болотяна — *Heleocharis eupalustris*. Злаки представлені лепешняком звичайним — *Glyceria maxima*, манною травою — *Glyceria fluitans*, всі вони в травостої дають в значний процент. Бобові відсутні, різнотравна група в асоціації має помітна.

Екологічні ряди рослинних асоціацій болотистих луків запла-

вини Псла досить складні. Найбільш типові групи асоціацій виявлені на болотистих луках Псла — *Beckmannia eruciformis*, *Glyceria maxima*, *Cariceta gracilis*, *Junceta atrati*, *Scirpetia lacustris*, *Phragmiteta communis*.

Тільки дві групи асоціацій — *Beckmannia eruciformis* та *Glyceria maxima* — розміщені в одному екологічно-генетичному ряді. Групи асоціацій *Junceta atrati*, *Cariceta gracilis* і *Scirpetia lacustris* утворюють рівнобіжні екологічні ряди. Екологічно-генетичні ряди *Scirpetia lacustris* і *Phragmiteta communis* більше всього знаходяться на грунтах, постійно вкритих водою, тоді як асоціації групи *Junceta atrati* іноді знаходяться в комплексі з асоціаціями *Alopecurus pratensis*, *Agropyrum repens*.

Асоціації групи *Junceta atrati* розміщені в такій послідовності: *Juncus atratus + Alopecurus pratensis* — *Juncus atratus + Lotus corniculatus* — *Juncus atratus + Agropyrum repens* — *Glyceria maxima + Beckmannia eruciformis*. Екологічно-генетичний ряд, основою асоціації якого є *Beckmannia eruciformis*; *Glyceria maxima* складається з десяти асоціацій. Ряд цей починається асоціацією *Beckmannia eruciformis + Alopecurus pratensis* і закінчується заростями *Phragmites communis*. Група асоціацій *Cariceta gracilis*, відокремившись від основного ряду, дає екологічно-генетичний ряд, що закінчується асоціацією *Cicuta virosa + Butomus umbellatus*. Асоціації в наведених екологічно-генетичних рядах розміщені за ознакою ступені зволоження ґрунту (від менш зволожених до постійно вкритих водою). Ситникові та крупноосокові болотні луки в заплавині Псла використовуються під сіножаті.

Косовицю їх розпочинають тоді, коли вони підсохнуть. Через значний процент в травостої ситнику чорного — *Juncus atratus*, сіно цих луків малопродуктивне, худобою піддається неохоче. Трохи краще сіно дзе осока-різучка. Вихід сіна, як і на лепешнякових луках, — малий, в середньому з гектара збирають 20—26 цнт. Крупноосокові болотисті луки недостатні для випасу худоби. Пожиточність цих луків низька, до того ж дернина мокрого мулястого ґрунту швидко руйнується ногами худоби, внаслідок чого злаки і осоки випадають із травостоя, на їх місці розвиваються непридатні для харчування худоби, а іноді і отруйні рослини, як частуха — *Alisma plantago-aquatica*, сусак — *Butomus umbellatus*, віха — *Cicuta virosa*.

ВОДЯНА РОСЛИННІСТЬ

Плесо річки Псла чисте від рослин, тініки в заводях, близче до берега, де відкладено багато мулу, трапляються латочки образків — *Calla palustris*, рдесника плавучого — *Potamogeton natans*, а навколо них зеленими краплинками розсипана на воді ряска тридільна — *Lemna trisulca*. Зрідка там, де потік води живавша, можна зустріти поодинокі кущики лепехи — *Acorus calamus*, манної трави — *Glyceria fluitans*, сусака — *Butomus umbellatus*, чи куки *Scirpus lacustris*. Саги, стариці, озера, що розкидані по всій заплавині річки, поволі заносяться алювієм, міліють і від берегів починають вкриватись рослинами. Коренева система рослин, відмерлі рештки їх, що осідають на дно, прискорюють процес замулювання.

На глибоких (до двох метрів) місцях озер і стариць з'являються водина зараза — *Elodea canadensis*, кущир триостий — *Ceratophyllum demersum*; на поверхні води ці рослини не завжди бувають помітні. Більше до берега великими округлими листками рясно вкривають воду глечики

жовті — *Nuphar luteum*, латаття біле — *Nupharaea alba*. Між листям татти білого на воді селиться ряска. Ще ближче до берега виступає майже чисті зарості очерету — *Phragmites communis*; між очеретом на його окраїках при березі часто можна бачити жовті квітки півники болотяних — *Iris pseudacorus*, жовтеців великих — *Ranunculus lingua*. Дом з очеретом окремими латками вкривають воду зарості кути — *Scirpus lacustris*, манної трави — *Glyceria fluitans* чи лепехи — *Acorus calamus*. На мілкій воді край берега рясні осока-різучка — *Carex gracilis*, осоки прибережна — *Carex riparia*.

На їх зеленому фоні виділяються поодинокі рослини сусака — *Bitus umbellatus*, частухи — *Alisma plantago-aquatica*, настурцій болотний — *Roripa palustris*. Заростаючі береги озер і стариць є місцем гнізування водоплавної птиці. В тихих заводях їм легко найти пожиток малят. На корм худобі придатний очерет, осоки та манна трава; рясохоче поїдається качками. З рогози, кути плетуть кошики, корняк лепе має широке застосування в медицині і техніці.

Висновки

1. Ліси й чагарники в заплавині Псла займають десь коло 35 загальної площині. Найбільше поширення в заплавині має вільха *Alnus glutinosa*, осика — *Populus tremula*, осокор — *Populus nigra*, тополя біла — *Populus alba*, верба біла — *Salix alba*, в'яз — *Ulmus laevis*, берест — *Ulmus foliacea*, дуб — *Quercus robur*. Із чагарників: верболози — *Sambucus acutifolia*, *S. triandra*, *S. viminalis*, клен татарський — *Acer tataricum*, гравій — *Crataegus monogyna*, ожина — *Rubus caesius*.

Засолення ґрунтів заплавини нижньої частини Псла приводить зникання тут береста — *Ulmus foliacea*.

2. Остепнення й галофілізація луків помітні в середній і добре виявлені в нижній течії Псла. На заплавних степах (середньої і нижньої частинах Псла) зустрічаються степові види: типчина — *Festuca sulcata*, кипець Делявіня — *Koeleria Delavignei*, осока рання — *Carex praecox*, медівник — *Galium verum*, гадючник — *Filipendula hexapetala*, конюшинка гірська — *Trifolium montanum*, пирій звичайний — *Agropyrum repens*.

Найбільш типова галофітна рослинність заплавини Псла: кермек — *Statice Gmelini*, морківник — *Silaus Besserii*, подорожник солончаковий — *Plantago salsa*, *asiatica*, ситник Жерардів — *Juncus Gerardii*, осот солонцевий — *Cirsium esculentum*, тризубець приморський — *Tragopogon maritima*.

3. Незначна заболоченість заплавини Псла, відсутність високопіщаних ґрунтів, помірна заплавність, добре виявлене алювіальність, збагачує ґрунти майже всієї заплавини запасами поживних речовин, обумовлюють відносно високі врожаї сіна.

Найбільше поширення в заплавині Псла мають злаки: пирій звичайний — *Agropyrum repens*, китник лучний — *Alopecurus pratensis*, тонконог лучний — *Poa pratensis*, костриця лучна — *Festuca pratensis*, мітлиця біла — *Agrostis alba*, костер безостий — *Bromus inermis*, бекманія звичайна — *Beckmannia eruciformis*. Одночасно це є й найцінніші кормові рослини.

Досить помітна роль в травостої конюшини лучної — *Trifolium pratense*, конюшини білої — *Trifolium repens*, лядвенцю звичайному — *Lotus corniculatus*.

На болотистих луках переважають малопродуктивні осоки, лепешники — *Glyceria maxima*, кута — *Scirpus lacustris*.

Присутність в травостої баластних і отруйних рослин: щавелів — *Rumex thrysiflorus*, *R. confertus*, жовтеців — *Ranunculus acer*, *R. polyanthemus*, *R. repens*, наголоваток — *Centsurea jacea*, кермеку — *Statice Gmelini* знижують господарчу вартість сіна.

4. Кращим строком збирання сіна слід вважати час цвітіння основних злаків травостою. Для заплавини Псла він буде десь між 15 і 30 червня.

5. Розораних луків під сільськогосподарські культури мало. Через випадковий характер посіву зернових чи городніх культур в заплавині ефективність їх незначна. Перелоги потім декілька років густо вкриються бур'янами.

6. Заплавні луки Псла багатші цінними кормовими рослинами і є місцем по збору насіння кормових рослин: китнику лучного — *Alopecurus pratensis*, тонконогу лучного — *Poa pratensis*, бекманії звичайної — *Beckmannia eruciformis*, костра безостого — *Bromus inermis*, конюшини лучної — *Trifolium pratense*, лядвенцю звичайному — *Lotus corniculatus*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августинович. О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии. Київ, 1853.
2. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г. Полтава, 1878.
3. Афанасьев Д. Я. Заплавні луги р. Десни, Київ, 1941.
4. Береговий П. М. Кормово-пасовищний сівозмін на луках. Журн. «Соціалістичне тваринництво», 1934, № 6.
5. Біляк Г. І. Галофільна рослинність УРСР. Журнал Інституту ботаніки АН УРСР, 1939, № 20.
6. Біляк Г. І. Рослинність засолених угідь лівобережжя Середньої Наддніпрянщини. Геоботанічний збірник Інституту ботаніки АН УРСР, 1937.
7. Бондарчук В. Г. Геологічна будова УРСР. Вид-во «Радянська школа», 1947.
8. Вильямс В. Р. Почвоведение, вып. III. М., 1919.
9. Докучаев В. Способы образования речных долин Европейской России. СПб, 1878.
10. Еленевский Р. А. Пойма р. Суды от г. Любен до с. Жовини, 1929.
11. Еленевский Р. А. Вопросы изучения и освоения пойм. Изд. Всесоюзной Академии с.-х. наук М., 1936.
12. Еленевский Р. А. и Еленевская Е. В. Геоботанический очерк залежных лугов Казаровичской поймы р. Днепра. Изд. Казаровичской опытно-мелиоративной луговой станции, 1927.
13. Зеров Д. К. Болота УРСР. Рослинність і стратиграфія. Вид. АН УРСР, Київ, 1938.
14. Краснов А. Н. Ботанико-географический очерк Полтавской губ. 1894.
15. Куксин Н. В. Подбор трав и их смесей для пойменных лугов Лесостепи и Степи УССР. «Научные записки», т. 1, вып. 1, 1940.
16. Максимович Н. И. Днепр и его бассейн. Киев, 1901.
17. Матюшенко В. Материалы по исследованию торфяников Украины, вып. 1. Исследование торфяных болот в долине р. Трубежа, левого притока Днепра, 1928.
18. Монтрезор. Обзорение растений, входящих в состав Киевского учебного округа, 1866.
19. Отоцкий П. В. Орографический очерк Полтавской губ. 1867.
20. Пачоский И. К. Растительность Херсонской губ. Херсон, 1915.
21. Погребняк П. С. Основы лесной типології, 1944.
22. Прасолов А. К. К вопросу об «осолоненні» почв. Журн. «Почвоведение», 1927, № 1.

23. Рогович А. Обозрение сосудистых и полусосудистых растений, входящих в состав флоры губ. Киевской, Черниговской, Полтавской. Киев, 1869.
24. Самбуц Г. Н. К вопросу о глубине вспашки солонцов в связи с гидрологией. Журн. «Почвоведение» 1947, № 7.
25. Шеников А. П. Луговая растительность СССР. В книге «Растительность СССР», т. 1. Изд. АН СССР, 1938.
26. Шквар Я. Я. Агротехника сеянных лугов. «Научные записки», т. 7, вып. 1, 1940.
27. Шмальгаузен И. Флора юго-западной России. Киев, 1895.

КІЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ТРУДИ КАНІВСЬКОГО БІОГЕОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА № 10, 1952.

В. Д. ГЛОВАЦЬКА

ФЛОРА КАНІВСЬКОГО БІОГЕОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА
ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

*Список вищих квіткових рослин, що ростуть дико
в Канівському біогеографічному заповіднику і його
околицях та їх господарське значення¹*

РОДИНА 25. SALICACEAE. ВЕРБОВІ.

253. *Populus alba* L.—Тополя біла. В грабовому лісі, коло села Бучак. В заплавних лісах і серед заплавних лугів поодиноко або гаями. Нектаронос. Деревина дуже м'яка, добре колеться, легка. Іде на дошки для обшивки приміщень, дверей, вікон, на паркет, та столярні й токарні вироби. Листя — на корм для худоби. Кора має дубильні речовини. Декоративна. Дає рясну кормову поросль, розмножується черенками, кілками та паростками. Рекомендується для прияружних насаджень і полезахисних смуг у південних районах.

254. *Populus nigra* L.—Осокір. Тополя чорна. У заповіднику над Дніпром. По заливних долинах річок, на пісках і серед заливних лутів, рідше на терасах. Деревина м'яка і легко використовується в токарній і столярній справі для різьби та для виготовлення ложок, лопат, корит. Кора іде на дублення шкіри та пофарбування в жовтий колір, вона має 3% дубильної кислоти. Настойка і мазь із бруньок вживаються в народній медицині. Містить 0,5% ефірного масла, яблоневу кислоту, манніт, саліцин, популін, хризин та інші.

Корисна рослина для полезахисних та прияружних смуг.
Нектар на листках використовується бджолами.

255. *Populus tremula* L.—Осока. Тополя тремтяча. Грабовий ліс заповідника. По лісах та узліссях. Порода світло любива, але сіянці потребують деякого затінення.

Деревина біла, м'яка, легко колеться, суха, досить міцна. Деревина іде на вироблення паперу, целюлози, сірників, клепку для бочок, дерев'яний посуд, човни та лодки. Деревина використовується на ковбасних фабриках при процесі коптіння м'ясних виробів димом. Стружки — хороший пакувальний матеріал. Кора використовується в шкіряному виробництві та в медицині. Кора містить глюкозиди, саліцин, популін і екзимсаліказу (Wehme).

Деревина крім целюлози (біля 50%) має лігнін галактан і пентазов, при перегонці дає 4,17% оцетової кислоти. Легко розводиться насінням. При швидкому обороті рубки дає значні господарські переваги, бо швидко росте.

¹ Продовження. Початок див. Труди Канівського біогеографічного заповідника № 8, 1950 р. стор. 30—54.